

UNIVERZITA KARLOVA

Právnická fakulta

Jiří Novotný

Finanční politika

v dobách krizí do konce 19. století

V rámci českých zemí

Diplomová práce

Vedoucí diplomové práce: doc. JUDr. PhDr. Ilona Bažantová, CSc.

Katedra: Katedra národního hospodářství

Datum vypracování práce (uzavření rukopisu): 10. 3. 2021

Prohlašuji, že jsem předkládanou diplomovou práci vypracoval samostatně, že všechny použité zdroje byly řádně uvedeny a že práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

Dále prohlašuji, že vlastní text této práce včetně poznámek pod čarou má 109 963 znaků včetně mezer.

Jiří Novotný

V Pardubicích dne 10. 3. 2021

Obsah

Úvod	4
1. Finanční politika	6
1.1 Měnová politika	7
1.2 Rozpočtová politika	7
1.3 Daňová politika	8
1.4 Krize	8
2. Čechy v době knížecí	10
2.1 Příčiny	10
2.2 Řešení krize	13
2.3 Následky	13
3. Krize po bitvě na Moravském poli	15
3.1 Příčiny	15
3.2 Řešení	16
3.3 Následky	17
4. Krize od vlády Václava IV. do poloviny 15. století	18
4.1 Příčiny	18
4.2 Řešení	21
4.3 Následky	22
5. Finanční krize v období stavovského povstání v roce 1547	24
5.1 Příčiny	24
5.2 Řešení	24
5.3 Následky	25
6. Krize hospodářská a demografická v období třicetileté války a Velká kalada	26
6.1 Příčiny	26
6.2 Průběh a řešení	26
6.3 Následky	29
7. Sedmiletá válka a její následky	31
7.1 Příčiny	31
7.2 Řešení	31
7.3 Následky	32
8. Státní bankrot roku 1811	34
8.1 Příčiny	34
8.2 Řešení krize	36
8.3 Následky	39
9. Krize roku 1848	42
9.1 Příčiny	42
9.2 Řešení	43
9.3 Následky	43
10. Gründerkrach 1873 a dlouhá krize	45
10.1 Příčiny	45
10.2 Řešení	47
10.3 Následky	50
Závěr	52
Seznam tabulek a grafů	55
Seznam použitých zdrojů	56
Finanční politika v dobách krizí do konce 19. století	66
Financial policy in times of crises until 19 th century	67

Úvod

Z historie finanční politiky českých zemí se můžeme poučit, neboť situace, které nastaly, mohou pro nás být návodem do budoucnosti. Právě v krizi se nejlépe projeví vliv finanční politiky ať už v dobrém, či ve zlém. Studium kolapsů a krizí je tudíž v dnešní době velmi aktuální a potřebné k zodpovězení následujících otázek: Vedlo financování dlouhodobých válek k inflaci? Vytváří finanční politika státu krizi, nebo je naopak často správným postupem, která danou krizi vyřeší? Jaký je důsledek monetární politiky vedené samotným panovníkem? K nalezení odpovědí na tyto a další otázky potřebujeme znát příčiny, průběh, následky i řešení krizí, které můžeme najít v minulosti českých zemí.

Z těchto důvodů jsem svoji diplomovou práci zaměřil na hlubší poznání a vzájemnou komparaci finanční politiky v období několika krizí, které byly významné pro území českých zemí od 11. do konce 19. století. Cílem této práce není postihnout všechny krize a reformy finanční politiky středověkého a novověkého státu na českém území. Zaměřuji se na hlavní krizová období, která měla zásadní význam pro ekonomiku státu a zvláště na 19. století, ke kterému existuje větší množství zdrojů a informací. Analyzuji příčiny vzniku krizí, jejich následky a zejména, jaká byla reakce finanční politiky. Porovnávám monetární, fiskální a daňové politiky v obdobích krizí feudalismu i kapitalismu. Samotné komparace mohou působit problém v zachování podmínky *ceteris paribus*, neboť i v samotných příčinách krizí spolupůsobilo mnoho nezávislých proměnných. Historie ale není laboratoří, kde lze měřit exaktně a přesně bez rušivých vlivů. Rovněž historické údaje mohou trpět nepřesnostmi či zaujatostí kronikářů. Navíc doposud tyto informace o krizích nebyly v odborné literatuře porovnány z ekonomicko-právně-historického pohledu. Právě proto je potřeba se alespoň pokusit o tato porovnání a zjistit, zdali existuje souvislá červená niť, která se táhne historií, nebo jsou všechny události a snahy finanční politiky natolik oddělené, že nemají nic společného.

Ačkoli písemných zdrojů existuje z období středověku poskrovnu, rád bych v diplomové práci rovněž prokázal, že již ve středověku se setkáváme s monetární, daňovou a fiskální politikou panovníka, který musel různými způsoby získávat zdroje na vedení válek, udržování své družiny a dvora. Právní úpravu této politiky rovněž podrobím analýze.

V této diplomové práci se zabývám několika historickými krizemi, které měly následky v rámci českých zemí. V předindustriální společnosti se odehrávaly takzvané agrární *krize starého typu*, jejichž původ lze hledat zejména v externích zdrojích jako v zemědělské sféře, klimatických

a demografických poruchách (zimy, záplavy, epidemie) či v jiných vnějších jevech jako války. Poslední popisovaná krize v 19. století, která začíná rokem 1873, je však již krizí industriální.

První kapitola teoreticky definuje a uvádí pojmy, se kterými se v diplomové práci setkávám. V druhé kapitole se zaměřuji na počátky monetární politiky knížat a českých králů a souvislosti, které vedly k obnovování mince. V další kapitole popisují, jak se měna ke konci 13. století stala znovu kvalitní za vlády Václava II. Ve čtvrté kapitole popisují příčiny, průběh a následky vleklé krize za doby předhusitské, husitské a pohusitské od konce 14. století do vlády Jiřího z Poděbrad v polovině 15. století. Pátá kapitola se zabývá krizí, která kulminovala stavovským povstáním roku 1547. Šestá kapitola popisuje období třicetileté války, zejména ve dvacátých letech 17. století za vlády Ferdinanda II. Tématem sedmé kapitoly je krizové období sedmileté války. Následující kapitolou je měnová krize počátku 19. století a zabývá se finanční politikou Františka I. a bankrotu rakouského soustátí roku 1811, jakožto dějinným procesem selhání monetární, fiskální a daňové politiky. Devátá kapitola je o krizovém a revolučním roku 1848. Poslední desátá kapitola je zaměřena na krizi, která vedla ke krachu Vídeňské burzy roku 1873.

V diplomové práci chci provést komparaci těchto krizí a porovnat příčiny jejich vzniku, způsoby jejich řešení v rámci finanční politiky a zároveň porovnat i socioekonomické následky.

Téma práce se rovněž vyznačuje značnou interdisciplinarnitou. Kombinuji informace z oborů historie, práva, ekonomie, statistiky a numismatiky. Informace o tématu diplomové práce jsou získány z archivů Národního muzea, Národního archivu, Národního technického muzea a odborné české i cizojazyčné literatury, zejména z německé, ale i anglosaské oblasti. Využívám metody explanace, analýzy, komparace a analogie.

1. Finanční politika

Termín politika je polysémnní a je vysvětlován v rámci konfliktů a protikladů. Lze ji totiž chápat jako sféru, v níž je přítomné neustálé napětí mezi „vládnoucí“ (shora) a emancipační (zdola) politikou.¹ Pojem politika je dle Aristotela umění ovládnání a usmiřování rozmanitých zájmů uvnitř státu. K usmíření těchto zájmů je zapotřebí autority.² Podle Maxe Webera je politika zejména úsilím o podíl na moci.³ Získání a udržení moci bylo v historii plné změn a zvrátů základem pro přežití a úspěch panovníka a jeho vlády. Niccolo Machiavelli píše, že polovina našeho jednání závisí na osudu a druhá polovina, nebo alespoň část, závisí na našem jednání. Podle Machiavelliho by se tudíž měl panovník zajistit na špatné časy „*dokud vane dobrý vítr*“.⁴ Trvale úspěšným může být jen ten, kdo se připraví. Pokud se ale změní podmínky, musí vládce přizpůsobit svůj postup a opustit osvědčené způsoby.⁵ Zejména tak ve finanční politice a jejím socioekonomickém dopadu je možné vidět jeho úspěch či selhání. Thomas Hobbes prosazoval myšlenku silného státu, který se v případě nedostatku financí omezí, ale aby se případnému hrozícímu nebezpečí zabránilo, stát „*bojuje s lidem chytrostmi zákona, aby se od něho (lidu) dostalo trochu peněz*“.⁶

Potřeba výrazného intervencionismu panovníka a silného státu byla zdůrazňována také merkantilisty, až teprve osvícenství, přirozenoprávní teorie a klasičtí ekonomové zdůraznili význam nezasahujícího panovníka, případně vlády. Doktrína laissez-faire prosazovala roli dohlížejícího státu, přesto ve střední Evropě nezískala dominantní postavení, které náleželo kameralismu, jenž naopak prosazoval silný stát založený na byrokratickém aparátu.⁷

Finanční politika jakožto součást hospodářské politiky je tudíž praktickým využíváním právních nástrojů k cílevědomému ovlivňování ekonomických a sociálních procesů ve společnosti. Finanční politika je spojena s národním hospodářstvím a poskytuje nástroje k ovlivňování ekonomiky, jako je měnová, daňová a rozpočtová politika.⁸ V krizi, jako například

---

¹ CABADA, Ladislav a KUBÁT, Michal. *Úvod do studia politické vědy*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2007, str. 39.

² SCRUTON, Roger a UHDEOVÁ, Jitka. *Slovník politického myšlení*. Vyd. 2., rozš. Brno: Atlantis, 1999, str. 106.

³ WEBER, Max. *Metodologie, sociologie a politika*, Praha: OIKOYMENH, 2009, str. 243–293.

⁴ MACHIAVELLI, Niccolò. *Vladař*. Přeložil HAJNÝ, Josef. Praha: XYZ, 2007, str. 165.

⁵ *Ibid*, str. 165–169.

⁶ HOBBS, Thomas. *Leviathan neboli o podstatě, zřízení a moci státu církevního a občanského*. Praha: Melantrich 1941, str. 343.

⁷ BROŽOVÁ, Dagmar. *Malé dějiny ekonomického myšlení*. 2., přeprac. vyd. Praha: Oeconomica, 2006, str. 18–25.

⁸ KARFÍKOVÁ, Marie. *Teorie finančního práva a finanční vědy*. Praha: Wolters Kluwers, 2017, str. 22.

v období války, hospodářské krize, případně v časech obav z celospolečenských problémů, se dle Samuelsona vládní aktivity rozšiřují. Avšak jakmile krize pomine, „vládní výdaje a dohled se nevrátí na původní úroveň.“⁹

1.1 Měnová politika

Měnovou politiku lze chápat jako cílevědomé ovlivňování ekonomických procesů skrze rozšiřování či brždění emise peněžní masy.¹⁰ Předmětem měnové politiky je tudíž péče o měnu. Rozlišujeme peníze a měnu. Zatímco za peníze lze pokládat cokoli, co slouží jako běžně přijímaný prostředek směny či placení a fungují jako platidlo, měna je kategorií právní a je peněžní soustavou státem uznanou a zákonně upravenou. Emisní instituce emituje peněžní masu, tedy množství peněz v ekonomice v určitém okamžiku. Emisní institucí se rozumí jednotná ústřední správa zajišťující jednotnou emisní politiku.¹¹ Ve středověku a v raném novověku však byla měnová politika částečně limitována množstvím vytěžených drahých kovů.¹² Rovněž emisní instituce nebyly jednotné na území státu.¹³ Panovník měl ve své dispozici horní a mincovní regál, tedy výsadní práva přinášející majetkový prospěch. Král ale tato práva propůjčoval a za to získával urburu neboli podíl na výtěžku. Zároveň měl vyhrazeno předkupní právo k vytěžené rudě, čímž realizoval svůj mincovní regál.¹⁴

1.2 Rozpočtová politika

Rozpočtová politika je cílevědomé ovlivňování ekonomických procesů tvorbou, rozdělováním a použitím rozpočtového fondu skrze příjmy a výdaje veřejných rozpočtů. Jejím hlavním nástrojem je bilance státních příjmů a výdajů.¹⁵ První státní rozpočet byl sestaven v roce 1766 za panování Marie Terezie, ústavně byl zakotven až v roce 1848.¹⁶

---

⁹ SAMUELSON, Paul Anthony a NORDHAUS, William. *Ekonomie: 19. vydání*. Praha: NS Svoboda, 2013, str. 304.

¹⁰ NĚMEČEK, Eduard a kol. *Úvod do studia finanční vědy a českého finančního práva. Obecná část*. Praha: Všeherd, 1996, str. 13.

¹¹ HRUBÁ SMRŽOVÁ, Petra a MRKÝVKA, Petr. *Finanční a daňové právo*. 2. aktualizované a doplněné vydání. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2016, str. 39.

¹² SPUFFORD, Peter. *Money and its use in medieval Europe*. New York: Cambridge University Press, 1988., str. 339.

¹³ Viz kapitola 2. a 6. této diplomové práce.

¹⁴ MALÝ, Karel. *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*. Praha: Leges, 2010, str. 61, 110.

¹⁵ KARFÍKOVÁ, Marie. *Teorie finančního práva a finanční vědy*. Praha: Wolters Kluwers, 2017, str. 22.

¹⁶ CHALUPNÝ, Emanuel a kol. *Slovník národohospodářský, sociální a politický*. Praha: Otakar Janáček, 1933, str. 360.

1.3 Daňová politika

Thomas Hobbes píše, že daně jsou potravou státu.¹⁷ Finanční instituty jako daně, poplatky a cla se začínají objevovat s nastupující monetizací a přechodem od naturální směny.¹⁸ S rostoucí státní mocí a množstvím a komplexností úkolů, které na sebe v průběhu historie postupně přebíral stát, daňová politika nabývala na významu. Charakter daňové politiky dle Engliše závisí zejména na vládní formě, respektive na státoprávním uspořádání, neboť zápas o politickou moc je zároveň bojem o daně. Absolutistický panovník bude prosazovat jinou daňovou soustavu než lidem zvolená vláda.¹⁹ K nenadálým výdajům při provozu dvora a financování válek či věna pro dceru panovníka byly vybírány mimořádné dávky, které musely být schvalovány zemským sněmem. Povolování daní bylo výsadou stavů, které v době prosperity nerady schvalovaly nové daně bezdůvodně. Avšak právě v dobách krizí, což byly zejména války, nastávala příležitost pro panovníka uvést nové daně se souhlasem stavů.²⁰

1.4 Krize

Pojem krize pochází z řeckého slova *krino*, což znamená rozhodovat, oddělovat, přít se, bojovat. Je spojena s nejistotou, nepředvídatelností. Lze ji chápat i jako konečné rozhodnutí, po němž dějiny budou vypadat jinak.²¹ Existuje mnoho druhů krizí, například politická krize, sociální, ekonomická. Krize, jakožto ekonomický pojem, je situace, kdy rovnováha mezi nabídkou a poptávkou, výrobou a spotřebou, oběhem peněz a zboží je narušena natolik, že je všude patrná recese.²²

Hospodářský cyklus v tržní ekonomice je charakterizován střídáním období hospodářských vzestupů a sestupů.²³ Tržní ekonomikou však rozhodně nelze označit raně středověký stát. Ještě ve 13. století zde totiž fungovala autarkně naturální ekonomika.²⁴ Přesto však po celou historii se střídala období prosperity a období krizí. Zatímco ale v současné době máme

---

¹⁷ HOBBS, Thomas. *Leviathan neboli o podstatě, zřízení a moci státu církevního a občanského*. Praha: Melantrich 1941, str. 342.

¹⁸ GRUŇ, Lubomír. *Peníze a právo*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2009, str. 19.

¹⁹ ENGLIŠ, Karel. *Malá finanční věda*. Praha: Fr. Borový, 1913, str. 110.

²⁰ KROFTA, Kamil. *Začátky české berně*. Praha: HK, 1938, str. 2–6.

²¹ KOSELLECK, Reinhart. Některé otázky spojené s dějinami pojmu krize. In: *Pojem krize v dnešním myšlení*. Praha: Filozofický ústav ČSAV, 1992, str. 47–57.

²² *Ibid*, str. 52.

²³ HOLMAN, Robert. *Ekonomie*. Praha: C. H. BECK, 2016, str. 496.

²⁴ ŽEMLIČKA, Josef. *Století posledních Přemyslovců*. Praha: Melantrich, 1998, c1986. *Historia Bohemica*, str. 377.

mnoho indikátorů krize a konjunktury, jako například HDP, nezaměstnanost, objem investic či výši cenové hladiny, v historickém rámci krizí předkapitalistické a raně kapitalistické společnosti se často musíme spoléhat na nespolehlivá tvrzení kronikářů, nepravidelné informace o výdajích panovníka či zprávy o růstu cenové hladiny.

V současnosti jsou nejznámější monetaristická teorie krizí a keynesiánská. Zatímco Keynes viděl příčinu hospodářského cyklu v míře pesimismu a optimismu podnikatele, který podle svých emocí řídí své investice, monetaristé naopak hledají příčinu v nesprávné finanční politice státu.²⁵ Lze však tyto teorie uplatnit i pro hledání původu krize na území našeho státu v době středověku či raného novověku?

Středověká společnost byla úzce spojená s přírodními cykly, neboť stála na křehkých základech zemědělství založených téměř výhradně na pěstování obilí bez možnosti skladování či přeorientování na jiné plodiny. Špatná úroda, která ústí v drahotu, a následný nedostatek související se zvýšenou úmrtností vede k zacyklení příčin a následků. Nemoci, epidemie a válečné útrapy přinášely demografický pokles, který se odrazil i v úbytku daňových poplatníků, tudíž i výnosů z berní. Války doprovází zpravidla také zvyšující se daňový útlak.²⁶

Hlavními externími zdroji ekonomického cyklu byly a jsou zejména změny v počtu obyvatel, migrace, klimatické změny, inovace a vynálezy, války a další politické a společenské události.²⁷ Války a krize přinášejí ekonomice „šoky“, které působí jak ze strany nabídky, tak i ze strany poptávky, a mohou se promítat v urychlení vývoje ekonomiky a rovněž v jejím útlumu. Naopak jedním z interních faktorů ovlivňujících průběh ekonomiky je finanční politika státu.²⁸

---

²⁵ KLVAČOVÁ, Eva. *Světová ekonomická krize: příčiny, projevy, perspektivy*. Praha: Professional Publishing, 2009, str. 10.

²⁶ LE GOFF, Jacques, SCHMITT, Jean-Claude a ALESSIO, Franco. *Encyklopedie středověku*. Vyd. 2. Praha: Vyšehrad, 2008, str. 480–490.

²⁷ URBAN, Jan. *Teorie národního hospodářství*. 3., dopl. a rozš. vyd. Praha: Wolters Kluwer Česká republika, 2011, str. 392.

²⁸ *Ibid*, str. 393.

2. Čechy v době knížecí

Období od 11. až do počátku 12. století je významné zejména z hlediska studia monetární a daňové politiky několika knížat, která se potýkala s krizemi politickými, vnitřní nestabilitou, válkami a s tím souvisejícím nedostatkem finančních prostředků.

Tab. 1. Krize 11. a 12. století

<i>Panovník</i>	<i>Krize</i>	<i>Příčiny</i>	<i>Opatření/řešení</i>	<i>Následky</i>
Jaromír, Vladivoj, Boleslav III, Oldřich	999–1004	Boje mezi Přemyslovci, politická krize, válka, nestabilita	Diplomatická/ likvidace opozice, zavedení daně z lánu	Oslabení knížectví
Břetislav I. (1039–1055)	1040–1055	Rozpad mezinárodního obchodu, válka, tribut	Reforma mince	Teritorializace mince
Svatopluk	1107–1109	Výkupné za zajatého knížete	Knížecí berně, likvidace opozice	Znehodnocení mince
Bedřich	1179	Nestabilita, boje mezi Přemyslovci	Renovatio monetae, snížení obsahu stříbra v minci	Znehodnocení mince

Zdroj: Sestavil autor práce dle JIREČEK, Josef, EMLER, Josef, *ed. Fontes rerum Bohemicarum — Prameny dějin českých III. díl*. Praha 1882, str. 200–475.

2.1 Příčiny

Z doby knížecí existuje velmi málo informací o ekonomice, finanční politice panovníka či průběhu krizí. Avšak zjevná politická nestabilita, která měla příčinu v častých sporech o knížecí stolec mezi Přemyslovci, přinášela značné oslabování českého knížectví vojensky i diplomaticky. Císaři Svaté říše římské pravidelně zasahovali do vnitřních záležitostí českého státu. Přemyslovci byli nuceni odvádět každoroční tribut císaři.²⁹ Navíc seniorátní řád Břetislava I., který svěřoval následovnictví vždy nejstaršímu Přemyslovcovi, nezabránil bojům mezi jeho následovníky

---

²⁹ ADAMOVIČ, Karolína. *Velké dějiny země Koruny české. Tematická řada: Právo*. Praha: Paseka, 2017, str. 25–26.

a následující nestabilitu ještě více prohloubil. Stát se decentralizoval, což oslabilo ústřední státní moc a uvolněný mocenský prostor zaplňovali velmoži, kteří často nebyli loajální vůči panovníkovi. Nízká produktivita naturálního feudálního hospodářství umožňovala vyrábět pouze pro vlastní potřebu feudálních velkostatků a neumožňovala výrobu pro trh. Feudální velkostatky se ekonomicky uzavřely a panovník částečně ztratil možnost vykonávat svoji finanční politiku nad územím údělů.³⁰ Podstatou systému údělných knížectví totiž bylo rozdělení vlády mezi jednotlivé mužské příslušníky přemyslovského rodu. Ti ve svých údělech často razili vlastní mince.³¹ Tento decentralizační aspekt zřejmě měl vliv na významné oslabení moci knížete.

První vážná politická krize českého státu začala již na začátku tisíciletí, mezi Oldřichem I., Jaromírem, Vladivojem a polským králem Boleslavem Chrabrým. V letech 999–1004, kdy se často střídali panovníci, se v době bezvládní razily i mince bez uvedení jména panovníka.³² Kníže Oldřich se ujal vlády až roku 1019 po několik let trvající nestabilitě. K zajištění příjmu na výdaje knížete se Oldřich tudíž jako první roku 1022 uchýlil k pozemkové dani neboli berni z lánu.³³ Roku 1039 se kníže Břetislav vydal na válečnou výpravu do Hnězdna, kde získal ostatky svatého Vojtěcha a bohatou kořist. Tento úspěch však vyvolal odezvu u císaře Svaté říše římské Jindřicha III., který roku 1042 Břetislava porazil a českou zemi vyplnil. Lze se domnívat, že tato prohraná válka mohla mít za následek zvýšenou potřebu peněžních prostředků, neboť se Břetislav zavázal k platbě tisíce pěti set denárů, což byl dle Kosmovy kroniky plat za tři léta.³⁴

Břetislav následně okolo roku 1050 uskutečnil první měnovou reformu v českých zemích. Příčiny této měnové reformy však neměly kořeny pouze v českých zemích, ale pravděpodobně vyplývaly z mezinárodní geopolitické situace. V jedenáctém století byla rozvrácena Samánovská říše, zlikvidovány doly na stříbrnou rudu v okolí dnešního Taškentu a rovněž byly přetnuty obchodní cesty ze střední Asie na pobřeží Baltu.³⁵ Nedostatek stříbra vedl v celé Evropě k postupnému přechodu ražení denárů z karolinské libry vážící 408 gramů na méně hmotnou

---

³⁰ MALÝ, Karel. *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*. Praha: Leges, 2010, str. 35.

³¹ NOHEJLOVÁ-PRÁTOVÁ, Emanuela. *Krátký přehled českého mincovnictví a tabulky cen a mezd: z výstavy Nálezy mincí historickým pramenem 1953*. Opava: Numismatická společ. čs., sdružení členů při Slezském muzeu, 1964, str. 15–16.

³² BARTLETT, Robert, SOMMER, Petr, TŘEŠTÍK Dušan a ŽEMLIČKA, Josef, ed. *Přemyslovci: budování českého státu*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2009, str. 194.

³³ BUMBA, Jan. *České katastry od 11. do 21. století*. Praha: Grada, 2007, str. 17.

³⁴ KOSMAS. *Kosmova kronika česká*. Přeložil HRDINA, Karel a BLÁHOVÁ, Marie. Praha: Československý spisovatel, 2012, str. 59.

³⁵ ŠMERDA, Jan. *Denáry české a moravské: katalog mincí českého státu od 10. do počátku 13. století*. Brno: Datal, 1996, str. 14–15.

severskou libru. Ta měla více variant, česká verze vážila 210 gramů a razilo se z ní 200 denárů. Denár po reformě knížete Břetislava vážil přibližně jeden gram, avšak jakost měl poměrně vysokou – 0,830.³⁶ Tato reforma však vedla i k omezení působnosti denárů pouze pro území českého knížectví. Tato teritorializace měny a zejména monopolní právo razit mince umožnilo panovníkovi získat dodatečné příjmy ze snižování obsahu čistého stříbra i váhy mince. Již za Vratislava tudíž dochází k drastickému zhoršování jakosti mince. Byl jím nastolen trend zhoršování mince, který trval až do vlády Přemysla Otakara I. Již v Kosmově kronice nalézáme první informace o této monetární politice, kterou Kosmas kritizuje: „*O minci dbej, však střídme, a neměň podobu její. Neboť stát, byť mocně vzrostl lichou podobou mince, rychle bude obrácen vniveč.*“³⁷

Kosmas rovněž kritizuje zejména prvního českého krále Vratislava II. za časté obnovování mince. Na počátku jeho vlády měl denár váhu 0,8 g a jakost 0,900, ale ke konci jeho vlády se snížila váha až na 0,58 g a jakost na 0,460. Zatímco v polovině 11. století měl Břetislav I. zisk okolo 10 % z ražby, jeho nástupci politikou snižování jakosti a váhy dosahovali v první polovině 12. století za vlády knížete Svatopluka až 1000 % zisku.³⁸ Právě k zaplacení výkupného za knížete Svatopluka byla poprvé roku 1107 vybrána mimořádná berně. Až teprve jeho bratranec, kníže Soběslav, se pokusil zlepšit kvalitu českých denárů. Učinil tak v letech své vlády 1125–1140.

Zejména značné množství denárů ztrátového charakteru z 12. století je důležité pro poznání jejich oběhu v tehdejší společnosti. Stříbrné, prakticky měděné ražby denárů z 1. a 2. třetiny 12. století by mohly být důkazem ražeb inflačního charakteru. Avšak od knížete Vladislava I. až do 70. let 12. století byla část produkce v rámci jednoho mincovního typu v mědi a v části ve stříbře. Což nabourává představu o *renovatio monetae*, která bývá spojována s postupným snižováním jakosti ve všech mincích. Lze předpokládat, že šlo tudíž o vládní falza, která měla za účel klamání a šizení jejich příjemců. Za knížete Bedřicha byly mince dle analýz zcela měděné.³⁹ Právě v roce 1179 kníže Bedřich měl zaplatit velkou sumu císaři, a proto uvalil

---

³⁶ SPÁČIL, Bedřich. *Česká měna od dávné minulosti k dnešku Orbis*. Praha: Orbis, 1974, str. 61.

³⁷ KOSMAS. *Kosmova kronika česká*. Přeložil HRDINA, Karel a BLÁHOVÁ, Marie. Praha: Československý spisovatel, 2012, str. 59.

³⁸ ŽEMLIČKA, Josef. *Čechy v době knížecí*. 2. opr. a dopl. vydání. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, s. 162.

³⁹ MILITKÝ, Jiří a SELMI-WALLISOVÁ, Michaela. Soubor mincí objevený při archeologickém výzkumu v ulici Na Slupi v Praze 2 – Novém Městě. *Numismatický sborník č. 22*. Filosofia, vydavatelství Filosofického ústavu AVČR, v.v.i., Praha 2007, str. 201.

na lid těžkou mimořádnou daň.⁴⁰ To může objasňovat důvod následného ražení zcela měděných mincí. Kníže Bedřich se tak dopouštěl přímo falšování měny.

Ius regale neboli právo mincovní však panovník využíval i jinak ke svým příjmům. Nejen zhoršováním mince získával příjmy, ale i častou takzvanou *obnovou mince* získával nezbytné prostředky. Obnova mince byla ve skutečnosti formou zdanění. Staré mince byly prohlášeny za neplatné a vyměněny za nové. Tato praktika panovníků je nazývána *renovatio monetae* (obnova mince) a mohla být prováděna až dvakrát za rok.⁴¹

2.2 Řešení krize

Lidé se bránili špatné minci a odmítali ji v platebním styku tím, že se uchýlovali k placení neraženým kovem, čímž ale oslabovali zisk, tzv. *ražebné*, vydavatelů mincí. Spořádaná a pevná měna patřily k základním požadavkům silné vlády. Nedůvěru k měně nakonec musel vyřešit reformou mince král Přemysl Otakar I. Změna denárů na kvalitnější brakteáty byla provedena okolo roku 1210.⁴² Brakteáty nahradily v tržních vztazích neražený kov, zamezovaly pronikání cizích mincí a falšování. Avšak tato reforma neměla trvalý úspěch, neboť se stále projevovalo nadměrné využívání mincovního regálu panovníkem v podobě *renovatio monetae* a snižování jakosti mince. Až teprve s pražským grošem Václava II. získala měna pevnou pozici ve směnných vztazích.⁴³

2.3 Následky

Monetární politika v době knížecí přinášela krátkodobý zisk panovníkovi, ale tím také snižovala důvěru v minci. Avšak monetární politika panovníka měla ještě jeden důležitý nezamýšlený následek. Tím bylo pronikání mincí do směnných vztahů, tedy tzv. monetizace. Výraznější monetizace venkova spadá až na závěr 12. až počátek 13. století, což má právě souvislost se zhoršováním jakosti zrna denárů zejména v průběhu celého 12. století. Ve větším obchodu tudíž mince ustoupila neraženému stříbru, avšak důsledky nekvalitního oběživa pocítily zejména instituce závislé na dlouhodobých nominálních platech. Rovněž se redukovala dálková

---

⁴⁰ Fontes rerum Bohemicarum — Prameny dějin českých: *Tomus III/2*, ed. JIREČEK, J., EMLER, J. Praha 1882, str. 475.

⁴¹ SVENSSON, Roger. *Renovatio monetae: bracteates and coinage policies in Medieval Europe*. London: Spink, 2013, str. 50.

⁴² NOHEJLOVÁ-PRÁTOVÁ, Emanuela. *Základy numismatiky*. Praha: Academia, 1975, str. 57.

⁴³ VENCOVSKÝ, František. *Dějiny bankovníctví v českých zemích*. Praha: Bankovní institut, 1999, s. 16–17.

směna, platy mimo české země a byla omezena možnost tezaurace v nově ražených denárech. Avšak tvrzení Kosmy o negativním vlivu na drobné svobodné zemědělce i veškerý nejprostší lid je třeba brát s rezervou, neboť právě snížení kvality raženého kovu byl předpokladem k uplatnění mince jako prostředku nepřímé směny, a tudíž prostředkem rozšíření monetizace.⁴⁴

---

⁴⁴ KLÁPŠTĚ, Jan. Příspěvek k archeologickému poznávání úlohy mince v přemyslovských Čechách. *Archeologické rozhledy*. Praha: ČSAV, 1999, 51, str. 774–808.

3. Krize po bitvě na Moravském poli

3.1 Příčiny

V poslední třetině 13. století se musel nedospělý Václav při nástupu na trůn potýkat s krizí, která byla způsobena prohrou jeho otce Přemysla Otakara II. na Moravském poli roku 1278. Mincovníctví ve 13. století ovládala soukromá privátní družstva či movití podnikatelé, jejichž zájmem byl profit, avšak nikoli pevná mince. Mince byla jimi zlehčována přidáváním mědi či ražbou většího množství brakteátů z hřivny. Příjmy z tehdejších brakteátů byly krácené černým oběhem neražného kovu a cirkulací nečeských ražeb. Státní fiskus tak paběrkoval a musel se spokojit s příjmy z pronájmů hluboko pod cenou. Státní mincovny totiž neměly doposud přísun stříbrného kovu zákonně pojištěn.⁴⁵ Kvalita brakteátové měny se tudíž ve 13. století nadále zhoršovala.

Přemysl Otakar získal za své vlády země jako Rakousy, Korutany, Štýrsko a Kraňsko, které přinášely do rozpočtu více než 67 000 hřiven stříbra, zatímco Čechy a Morava okolo 110 000 až 120 000 hřiven.⁴⁶ Avšak Přemysl Otakar II. záhy ztratil tato území ve prospěch vzrůstající moci Rudolfa Habsburského. Tím také přišel o více než třetinu svých příjmů. Náklady na provoz a reprezentaci jeho dvora byly také neúměrně vysoké, a tudíž na válečné výdaje zřejmě nebylo k dispozici dostatečné množství prostředků, což mimo jiné vedlo i k prohře v bitvě na Moravském poli roku 1278. Nad nedospělým dědicem trůnu Václavem II. převzal poručnictví Ota Braniborský, který byl tak určen v závěti Přemysla Otakara II. K politické nestabilitě, neboť následník trůnu Václav byl držen v zajetí, cizí nadvládě, drancování a nárůstu cen se navíc přidalo i nepříznivé počasí.⁴⁷

V roce 1282 propukl v českých zemích hladomor, státní moc nedokázala zabránit loupení a vraždění a tato krize znamenala pád do chudoby mnoha řemeslníků. Chudým bylo odmítáno

---

⁴⁵ ŽEMLIČKA, Josef. *Království v pohybu: kolonizace, města a stříbro v závěru přemyslovské epochy*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2014, str. 371–375

⁴⁶ ŽEMLIČKA, Josef. *Přemysl Otakar II.: král na rozhraní věků*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2011, str. 234–246

⁴⁷ BLÁHOVÁ, Marie, FROLÍK, Jan, PROFANTOVÁ, Nad'a, BĚLINA, Pavel, BOROVIČKA, Michael a HLAVAČKA, Milan. *Velké dějiny země Koruny české 3. 1250-1310*. Praha: Paseka, 2002, str. 376–380.

ubytování, neboť se stávalo, že nocležníci v noci zavraždili a vykradli hospodáře. Rovněž mezi obyvateli se rozmohl kanibalismus.⁴⁸

3.2 Řešení

Ota Braniborský vypsal v době krize generální berni, která mu přinesla 15 000 hřiven stříbra. Generální berně ale v období hladomoru byla velkou zátěží pro celou zemi. K tomu dále vyžadoval od zemské šlechty dalších 20 000 hřiven. Protože taková částka nemohla být hned vybrána, bylo Otovi dáno do zástavy několik hradů a měst. Avšak za Václava II. se postavil Rudolf Habsburský a na soudním zasedání byl vynesena nálezn, že Václav II. není zavázán k plnění požadavků Oty Braniborského.⁴⁹

Rok 1283 přinesl bohatou úrodu, která ukončila období hladomoru, přesto království zůstávalo nadále rozvrácené, když do něj tentýž rok přijel princ Václav, aby se ujmul vlády. Následně objevená nová ložiska stříbra v Kutné Hoře přinesla nečekaný, ale velmi potřebný příjem do státní komory. Václav II. pražskou korunovací již roku 1297 potvrdil, že patří k nejbohatším panovníkům Evropy, což přiznávali i zahraniční hosté. Manifestační ráz korunovace a vojenská výprava do Malopolska ale zapříčinily, že královská komora začala znovu trpět nedostatkem hotovosti a král svůj rozpočet navyšoval pomocí zástav svých daňových práv.⁵⁰

Václav II. se ale mohl díky zásobám stříbra soustředit na monetární politiku a konečně zavedení stabilní mince, která by nebyla neustále obnovovaná. Tím by se sice vzdal příjmu ve formě *renovatio monetae*, ale podpořil by tím důvěru v minci, což by vedlo k následnému zvýšení příjmů do rozpočtu. Tato reforma značně zlepšila hospodářskou situaci v království. Příklad z urbury pro panovníka činil až 1/8 z výtěžků dolování, avšak tato berně měla do budoucna negativní vliv na celé báňské podnikání. Po vytěžení nejbohatších ložisek ale nebylo investováno do těžby právě kvůli vysokým odvodům urbury panovníkovi a v 15. a 16. století byly tudíž postupně snižovány urburní dávky.⁵¹ Poslední Přemyslovci a Lucemburkové se však ještě těšili vysokému příjmu z urbury a mince ve 14. století měla vysokou jakost. Příjem krále byl přímo úměrný vytěženému materiálu, nejvyšší hodnoty dosahoval právě na konci 13. století za vlády

---

⁴⁸ PALACKÝ, František, EMLER, Josef, ed. *Fontes rerum Bohemicarum II. díl*. Praha: Museum království českého, 1875, str. 356–359.

⁴⁹ JAN, Libor. *Václav II.: král na stříbrném trůnu: 1283–1305*. Praha: Argo, 2015, str. 60–61.

⁵⁰ ŽEMLIČKA, Josef. *Království v pohybu: kolonizace, města a stříbro v závěru přemyslovské epochy*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2014, str. 370–371.

⁵¹ BÍLEK, Jaroslav. *Ius regale montanorum, aneb, Právo královské horníkuov*. Kutná Hora: Kuttna, 2000, str. 44.

Václava II., avšak snížil se drasticky v průběhu 15. století. Část příjmů z urbury panovníci vkládali do reprezentace dvora, na zahraniční cesty a do veřejných investic.⁵²

3.3 Následky

Krize v 80. letech 13. století rychle odezněla s uklidněním situace a bohatou úrodou. Panovala představa, že již samotná přítomnost krále v zemi přinesla mír, nikoli jeho státnické činy.⁵³

Václav II. využil nově objevených ložisek stříbra k rozsáhlé právní reformě, která ukončila období státního znehodnocování mince, a tudíž krizi měny, která trvala již od doby knížecí. Pražský groš se po často obnovovaných denárech a brakteátech stal čtvrtou nejstabilnější měnou v Evropě až do 16. století.⁵⁴ Finanční prostředky využil nejen na reprezentaci svého dvora, ale i vojenské získání Malopolska bylo úspěchem. Rezerva v drahém kovu ale prakticky neexistovala, panovník pracoval nadále s „živými“ financemi.⁵⁵ Třebaže se Václav II. hned z počátku vlády potýkal s vážnou politickou, ekonomickou i sociální krizí, dokázal české království znovu vrátit do hry evropských mocností. Takovým způsobem to popisuje Pavel Stránský ze Zhoře: „Český král Václav II. přijal království rozhárané, vyčerpané a zcela vysáté, avšak potom získavše znovu zdroje příjmů, kterých dřívější králové pozbyli, a se jměním rozumně hospodařivše zmohl se na tak veliké bohatství, že pro statky a jmění Václavovy císař Albrecht Jednooký závistí div nepukl.“⁵⁶

---

⁵² JÁNOŠÍKOVÁ, Petra. Urbura jako nástroj finanční politiky státu ve 13. a 14. století. In: *Sborník konference věnované prof. Jiřímu Sejbalovi 1929–2004. Postavení Moravy v mincovnictví a peněžních vztazích ve střední Evropě*. Ostrava: J. Štefan MARQ, 2007, str. 31–44.

⁵³ ANTONÍN, Robert. *Ideální panovník českého středověku: kulturně-historická skica z dějin středověkého myšlení*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2013, str. 50.

⁵⁴ SPUFFORD, Peter. *Money and its use in medieval Europe*. New York: Cambridge University Press, 1988. str. 158–200.

⁵⁵ JAN, Libor. *Václav II. a struktury panovnické moci*. Brno: Matice moravská, 2006, str. 258.

⁵⁶ STRÁNSKÝ, Pavel. *O státě českém: Respublica Bojema*. III. vydání. Praha: Sfinx, Bohumil Janda, 1946, str. 10.

4. Krize od vlády Václava IV. do poloviny 15. století

4.1 Příčiny

Teorie pozdně středověké agrární krize formulovaná Wilhelmem Abelem je založená na několika socioekonomických faktorech.⁵⁷ Do začátku 14. století byly osidlovány i neúrodné půdy a po celý raný středověk se populace zvětšovala. Demografický pokles obyvatelstva způsobený morovou epidemií v 14. století zapříčinil růst mezd, neboť pracovní síly bylo málo. Ceny obilí se dle Abelovy teorie snižovaly a méně úrodné půdy se opouštěly ve prospěch úrodnějších. Tato hypotéza však v českých zemích úplně neplatí, neboť jak uvádí Jaroslav Čechura, ceny obilí ve 14. století nestoupaly.⁵⁸

Přesto šlechta a panovník přišly o značnou část svých příjmů z berně. Z dobových záznamů lze zjistit, že zhoršující se hospodářství v tom hrálo významnou roli. Nedostatek stříbra se v Evropě projevil již od 40. let 14. století a trval až do 60. let 15. století. Dle profesora Petera Spufforda to bylo způsobené „*strachem a opotřebením*“. Strach před nestabilitou měny nutil obyvatele schovávat si hodnotné stříbrné mince a opotřebení znamenalo ztrátu po každém novém využití starších stříbrných mincí. Těžba stříbra byla utlumena z důvodu nedostatku nových nalezišť stříbra v Evropě.⁵⁹

Negativně o finanční politice krále Karla IV. již píše Tomáš Štítný ze Štítného: „*Strach mám z krále, že příliš často ji (berni) béře, a snad více, chtě skoupiť země okolní svým dětem než pro obecné dobré.*“⁶⁰ Rovněž píše o zvyšování mědi ve stříbrných groších a související inflaci: „*Neb již znají kupci, že v českém groši je více mědi nežli dříve a co zmatku v haléřích.*“⁶¹

Nedostatek stříbra se projevil i v celé střední Evropě následnými měnovými reformami zejména v 80. a 90. letech 14. století. Ryzost groše byla zmenšena za vlády Václava IV. a drobný peníz, tzv. parvus, byl devalvován mincovní reformou roku 1384.⁶² Zavedla tzv. čtyřrátový peníz,

---

⁵⁷ ABEL, Wilhelm. *Agrarkrisen und Agrarkonjunktur: e. Geschichte d. Land- u. Ernährungswirtschaft Mitteleuropas seit d. hohen Mittelalter*. Berlin: Parey, 1978, str. 10–50.

⁵⁸ ČECHURA, Jaroslav. Teorie agrární krize pozdního středověku – teoretický základ koncepce hospodářského a sociálního vývoje předhusitských Čech. *Archeologica Historica* 12, 1987, str. 129–141.

⁵⁹ SPUFFORD, Peter. *Money and its use in medieval Europe*. New York: Cambridge University Press, 1988, str. 345–346.

⁶⁰ ŠTÍTNÝ ZE ŠTÍTNÉHO, Tomáš. *Knižky šestery o obecných věcech křesťanských*. Praha, 1852. s 156.

⁶¹ Ibid, s. 161.

⁶² CASTELIN, Karel. *Česká drobná mince doby předhusitské a husitské 1300–1471*. Praha: ČSAV, 1953, str. 116–117.

a tím byla i technologicky zlevněna výroba, neboť se mince stříhala do čtverce, a tím se šetřil stříbrný odpad.⁶³

Avšak postupná klesající ryzost groše způsobovala nejen snížený reálný výnos ze stálých peněžních platů na statcích ve vlastnictví krále, ale i všech berní. Václav IV. proto zavedl novým berním řádem nejen zvýšení platů z neúročných hospod a všech mlýnů, ale i novou berní osm grošů z každého koně a dobytčete zapsaného v berních rejstřících.⁶⁴ Zavedl i každoroční zvláštní berni pro královská města a zeměpanské kláštery. Když všechna města Švábského spolku uvěznila Židy a jejich majetek zkonfiskovala, Václav IV. jako římský císař tento postup schválil za úplatek 40 tisíc florinů, a tím získal další peněžní prostředky.⁶⁵ Majestátem z 21. srpna 1408 Václav IV. snížil mzdu minciřům v Kutné Hoře. Jiří z Poděbrad vyhláší roku 1462, že *hory sešly*, a snižuje znovu mzdu. Mezi vládou Václava IV. a Jiřího z Poděbrad tak klesla mzda pracovníkům v hornictví a výrobcům mincí o 60 %.⁶⁶

Hned po smrti Václava IV. roku 1419 se Praha ujala panovníkova mincovního regálu a začala na Starém Městě razit groše. Avšak Kutná Hora prozatím zůstala na Zikmundově straně a zdroje stříbra brzy Praze vyschly. Měděné peníze, které se tehdy nazývaly *kalíškové*, se dělaly ze zabaveného církevního majetku, tedy zejména z kalichů a monstrancí.⁶⁷ Snaha vyřešit nedostatek kovu pleněním kostelů a klášterů ale Prahu od nedostatku stříbra nezachránila. Již v roce 1421 se začala razit bezcenná měděná mince, takzvaný flútek. „*A potom, kdy se jim nedostalo stříbro, dělali peníze z pouhé mědi pod rázem královým a těm říkali flútky, a dělali je z pánví, kotlů a svícňů a jiných měděných nádob.*“⁶⁸ Flútek obsahoval pouze 3 % stříbra, což odpovídá měděným mincím s nepatrnou, pravděpodobně nahodilou, přísadou stříbra.⁶⁹ Pražský groš se přestal razit roku 1424 a začal sloužit pouze jako cenná rezerva.⁷⁰ Zde můžeme pozorovat chování podle Greshamova zákona, kdy špatná mince vytlačuje dobrou, lidé si schraňovali mince kvalitnější, zatímco jako oběživo používali mince horší.

---

⁶³ ŠTROBLOVÁ, Helena. Minciři v sociální struktuře Kutné Hory v letech 1424–1547. In: *Numismatický sborník 16*. Praha: Filosofie, 1983, s. 85.

⁶⁴ ŠMAHEL, František. *Husitská revoluce*. Praha: Univerzita Karlova, 1996, str. 247.

⁶⁵ *Ibid.*, str. 239–240.

⁶⁶ VENCOVSKÝ, František. *Dějiny bankovníctví v českých zemích*. Praha: Bankovní institut, 1999, str. 18.

⁶⁷ ŠIMEK, František. *Staré letopisy české z vratislavského rukopisu novočeským pravopisem*. Praha: Historický spolek, 1937, str. 36–37.

⁶⁸ *Ibid.*, str. 37.

⁶⁹ CASTELIN, Karel O. *Česká drobná mince doby předhusitské a husitské (1300–1471)*. Praha: Československá akademie věd, 1953, str. 170.

⁷⁰ BARTLOVÁ, Milena, CERMANOVÁ, Pavlína, NOVOTNÝ Robert a SOUKUP, Pavel. *Husitské století*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2014, str. 169.

České země trpěly koncem 14. století nedostatkem oběživa, což byl rovněž důsledek vyčerpání ložisek stříbra a nedostatečného investování do těžby z důvodu vysoké urbury. Kutnohorské doly byly v hlubokém úpadku již několik desetiletí před husitskou revolucí, neboť lehce přístupné povrchové žíly se vyčerpaly a vydatnost těžby byla stále slabší.⁷¹ To mělo za následek zhoršování kvality pražského groše. Přesto dle profesora Spufforda byl pražský groš čtvrtou nejstabilnější měnou v regionu.⁷²

Tab. 2. Jakost a váha pražského groše

<i>Panovník</i>	<i>Váha kusu</i>	<i>Jakost stříbra</i>
Václav II.	3,70g	0,933
Jan Lucemburský	3,70g	0,875
Karel IV.	3,40g	0,795
Václav IV.	2,90g	0,623
Ladislav	2,82g	0,623
Jiří z Poděbrad	2,70g	0,438
Ludvík I.	2,82g	0,422

Zdroj: VENCOVSKÝ, František. *Měnová politika v české historii*. Praha: ČNB, 2011, str. 12.

Ztráta koruny Svaté říše římské znamenala pro Václava IV. nejen diplomatickou prohru, ale i ekonomické ztráty, které ale nelze pro nedostatek pramenů přesně vyčíslit. Avšak je zjevné, že výpadek v příjmech z říšské daně, platů a cel měl velmi negativní vliv na hospodářskou strukturu panovnické moci a politickou aktivitu dvora. Značné finanční prostředky byly také přesunuty z českých zemí do říšských finančních domů v Norimberku a Řezně. Ztráta výhodného postavení zemí Koruny české vyústila v hospodářskou depresi, neboť se Čechám vyhýbal i mezinárodní obchod.⁷³

⁷¹ BLÁHOVÁ, Marie. *Velké dějiny zemí Koruny české, 5 díl. 1402–1437*. Litomyšl: Paseka, 2000, str. 14.

⁷² SPUFFORD, Peter. *Money and its use in medieval Europe*. New York: Cambridge University Press, 1988, str. 200.

⁷³ SPĚVÁČEK, Jiří. *Václav IV. 1361–1419: k předpokladům husitské revoluce*. Praha: Svoboda, 1986. Členská knihovna (Svoboda), str. 575.

4.2 Řešení

Odpouštění či snížení berně bylo prostředkem ohleduplné finanční politiky, která brala v potaz hrozbu neplacení daně z důvodů války, plenění, krádeží, ale i například neúrody. Rovněž to byl prostředek diplomatický k získání náklonnosti a také jako odměna za podporu. Takto Václav IV. roku 1392 osvobodil obyvatele Chebska od placení zemské berně na čtyři roky.⁷⁴ V období husitských válek Zikmund v roce 1437 osvobozuje obyvatele města Písku na 30 let od placení královské berně.⁷⁵

Stavové před přijetím Zikmunda na český trůn uvádí roku 1435 mezi požadavky také vhodnou monetaristickou politiku. „*Mince dobrá a groš dobrý u Hory kován bud', neb pro zlou minci tato léta země naše přišla jest k veliké škodě.*“⁷⁶ Zikmund Lucemburský následně roku 1436 přislíbil zvelebení Kutné Hory a navrácení kvality dobrého groše jako za doby Václava II. Tento slib však byl za tehdejší situace nesplnitelný, neboť by musel zlepšit jakost mince na 0,933 stříbra. Zemský sněm na oplátku tomuto slibu zároveň povolil tak vysokou berni, která platila před husitskými válkami.⁷⁷

Avšak krátká vláda Zikmunda mu nedovolila dostát svému slibu. Ještě roku 1437 Zikmund přednesl stavům žádost o svolení berně a o pomoc vůči stálému odporu v českých zemích. Zikmund si stěžuje na absenci příjmů z českého království: „*Žádných požitků z této země nemajíc než co se obieráme odjinud dosti těžce, to vše pro tuto zemi vždy trpíce.*“⁷⁸ V témže roce, v němž rovněž na podzim Zikmund umírá, je psána stížnost stavů, že dané sliby nedodrжуje a obviňují jej z vědomého falšování mincí.⁷⁹

Jiří z Poděbrad se snažil dosáhnout ekonomického růstu a stability rozsáhlými reformami v oblasti finanční politiky. Zvláště potřebné byly v oblasti monetární politiky. Pavel Židek, který se pohyboval v blízkosti Jiřího z Poděbrad, ve svém díle *Spravovna* píše o nedůvěře vůči mincím: „*O peneziech, kteří jsou u lidu pro takovou ošklivost, že žádného horského penieze nechtějí vziati ani haléře. A vidúc dobrý peniez stříbrný nechtějí jeho v haléři.*“ Židek navrhuje králi Jiřímu, že

---

⁷⁴ ČELAKOVSKÝ, Jaromír. *Codex iuris municipalis regni Bohemiae II. díl.* Praha, 1895, str. 837.

⁷⁵ ČELAKOVSKÝ, Jaromír. *Codex iuris municipalis regni Bohemiae III. díl.* Praha, 1948, str. 180–181.

⁷⁶ PALACKÝ, František. *Archiv český čili staré písemné památky české i moravské. III. díl.* Praha: Komise Královské české společnosti nauk, 1844, str. 420.

⁷⁷ KROFTA, Kamil. *Začátky českých daní. ČČH.* Praha: Historický klub, 1930, XXXVI, str. 485.

⁷⁸ PALACKÝ, František. *Archiv český čili staré písemné památky české i moravské. III. díl.* Praha: Komise Královské české společnosti nauk, 1844, str. 452–453.

⁷⁹ *Ibid.*, str. 458.

je potřeba, aby lidé měli povinnost přijímat peníze, i kdyby byly měděné. A doporučuje razit následně menší peníz, tlustší. Po roce rovněž navrhuje šacuňk.⁸⁰

Císař Fridrich III. roku 1458 vyplatil Jiřímu sumu 16 000 zlatých ve znehodnocené rakouské černé minci. Protože přetavení těchto peněz by bylo spojeno se ztrátami, rozhodl se Jiří ponechat je v oběhu. Avšak přípuštění bezcenných feniků v českém království zapříčinilo odliv zlata do ciziny právě díky výhodnému kurzu.⁸¹ V reakci na tento problém král Jiří roku 1459 královským patentem zakázal vývoz zlata, stříbra a všech českých peněz a drobných mincí.⁸² Tvrdě zakročil také proti padělatelům peněz. Na druhé straně se také potýkal se středoevropskou finanční krizí, kdy v Rakousích feniky ztratily hodnotu. Také císař Fridrich III. razil takzvané šinderlinky. Proto sněmovní nařízení o minci a měnách po království Českém roku 1460 stanovilo: „aby peněz bílých i černých kterékoli mince nově začaté, aneb lehké aneb měděné, žádný do země České žádným obyčejem nenosil, ani jich u sebe neb pod sebou dělal, ani komu dopustil dělati, a to vše pod pokutou statku i hrdla ztracení“.⁸³

Proti Jiřímu se postavila vnitřní opozice nazvaná Jednota zelenohorská, která razila mince v Plzni. To přinutilo Jiřího k mincovní reformě, která ale byla uskutečněná právě v době nákladné války s uherským králem Matyášem Korvínem. Bylo nutné zbavit zemi bezcenných mincí, což bylo skoro výlučné oběživo od husitských válek, a nahradit ji „dobrým grošem“. To znamenalo rovněž vyřešit otázku cen, cizích peněz a dluhů ve starých groších. V roce 1469 Jiří z Poděbrad tudíž zavedl mincovním řádem ustálený poměr uherského zlatého ke groši 1:24. Rovněž stanovuje, aby obsah stříbra v minci byl jako za Václava II., čehož fakticky nedosáhl.⁸⁴

4.3 Následky

Zadlužení zemí Koruny české nadále stoupalo po celé 15. století. Avšak stavy posílené na úkor moci panovníků zřídka a s velkou neochotou povolovaly nové berně. Prosadila se totiž zásada, že král má hradit své státní výdaje pouze ze svých vlastních příjmů, a i zde byl král v nevýhodě. Po husitských válkách byly ale královské statky rozchvácené.⁸⁵ To ještě více

---

⁸⁰ ŽÍDEK, Pavel. *Spravovna*. Praha: Č. ak. císaře Františka Josefa pro vědy slovesnost a umění, 1908, str. 14–15.

⁸¹ CASTELIN, Karel, *Česká drobná mince doby předhusitské a husitské 1300–1471*. Praha: ČSAV, 1953, str. 224–226.

⁸² PITRO, Martin a VOKÁČ, Petr. *Země v srdci Evropy: české země do roku 1526 v kontaktu s ostatní Evropou*. Praha: Baronet, 2006, str. 75.

⁸³ CASTELIN, Karel, *Česká drobná mince doby předhusitské a husitské 1300–1471*. Praha: ČSAV, 1953, str. 224–226.

⁸⁴ VENCOVSKÝ, František. *Měnová politika v české historii*. Praha: ČNB, 2011, str. 12.

⁸⁵ DEMEL, Jaroslav. *Dějiny fiskálního úřadu v zemích českých*. Praha: Vlastní náklad, 1904, str. 56.

oslabovalo krále vojensky i diplomaticky, zvláště když proti němu stál Matyáš Korvín, který disponoval značnými finančními prostředky na placení žoldu vojsku, zatímco Jiří se musel spoléhat na zemskou hotovost. Přesto již za vlády Jiřího z Poděbrad došlo k výraznějšímu hospodářskému oživení díky centrálním hospodářsko-politickým opatřením.⁸⁶ Narůstající dluh krále ale zůstal nedořešen a bilance se zhoršovala i po následném sjednocení vlády v personální unii Uherska a Koruny české pod jagellonskou dynastií. To se promítlo i do příčin krize 16. století, kterou musela řešit již habsburská dynastie.

---

⁸⁶ VENCOVSKÝ, František. *Dějiny bankovníctví v českých zemích*. Praha: Bankovní institut, 1999, str. 26.

5. Finanční krize v období stavovského povstání v roce 1547

5.1 Příčiny

Ferdinand I. byl roku 1526 zvolen českými stavy králem a uznán jako panovník v ostatních zemích Koruny české. V jeho osobě se tak spojila vláda nad zeměmi rakouskými, Koruny české a Uhrami. Vládu Ferdinanda I. ohrožovaly odbojné stavy i Osmanská říše, která okupovala část Uher. Na české země připadlo břemeno financování protitureckých válek.⁸⁷ Habsburské soustátí navíc nemělo jednotnou měnu ani daňový systém, a tudíž se Habsburkové v 1. polovině 16. století museli potýkat s postupnou a složitou unifikací, proti níž stála opozice ve formě odporu českých stavů vůči zdanění. Ferdinand při svém nástupu na trůn rovněž musel převzít dluhy po jagellonské dynastii, které se každoročně navyšovaly. Například jen po králi Vladislavovi II. zůstal dluh celkem 208 910 kop grošů českých.⁸⁸ Jeho rozpočtová politika se ale setkala s odporem vůči pokusům vyvážet české stříbro z Čech, neboť stavové si přáli, aby král zaplatil již existující dluhy po předchozích panovnících.⁸⁹ Ferdinand I. nenašel ve stavovské obci oporu ve svých plánech na centralizaci. Napětí ve státě a finanční nároky krále nadále rostly.

5.2 Řešení

Ferdinand při svém nástupu na trůn zřídil radu komory královské, tzv. českou komoru. Jejím hlavním úkolem bylo pro celou Českou korunu organizovat správu financí panovníka bez ohledu na stavy.⁹⁰ Ferdinand se tak pokoušel nastolit nový pořádek v českých daních, neboť se výplata daní zdržovala, přicházela nepravidelně a dorazila pouze část nemovitostních daní. Hledal nové příjmy ze zdanění, zvláště měst a poddaných, neboť válka s Osmanskou říší se prodražovala. Výběr daní se na druhé straně setkával stále s obtížemi. Ferdinand I. tudíž nařídil, aby byla každá usedlost nově odhadnuta a z její hodnoty určil 1/60 jako daň vybíranou jednou ročně.⁹¹ Zpočátku jeho vlády byly zavedeny daně spotřební jako tzv. berně třicátého penize, což bylo zatížení vaření, šenkování, vývoz i dovoz piva, prodej obilí, dobytka, koní, ovcí, koz a vepřů, ryb, kupeckého zboží

---

⁸⁷ MALÝ, Karel. *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*. Praha: Leges, 2010. str. 83

⁸⁸ PALACKÝ, František. *Dějiny národu českého v Čechách a na Moravě V/2*. Praha: F. Tempsky, 1939. str. 338–341.

⁸⁹ PLACHT, Otto. *České daně 1517–1652*. Praha: Jednota českých matematiků a fyziků, 1924. str. 63–66.

⁹⁰ MALÝ, Karel. *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*. Praha: Leges, 2010, str. 65.

⁹¹ BUMBA, Jan. *České katastry od 11. do 21. století*. Praha: Grada, 2007, str. 17.

a dalších spotřebních věcí. Tato daň trvala až do roku 1535. V roce 1537 byly zatíženy všechny stavy majetkovou berní ze jmění.⁹²

Složité kompetenční vztahy mezi jáchymovskou mincovnou a králem komplikovaly monetární politiku až do roku 1545.⁹³ I příjmy z urbury prošly změnou. Z roku 1534 pochází Narovnání o kovy a doly. Snížil se podíl panovníka na těžbě z 1/8 na 1/9.⁹⁴

5.3 Následky

Snahy krále o centralizaci se nesetkaly s pochopením. Roku 1547 se vzbuřila šlechta vůči Ferdinandovi. Stavy odmítly vybírat daně. Ferdinand svým vítězstvím nad stavy dokázal prosadit předpokládané změny v českém mincovnictví. Uzavřel s nimi mincovní dohodu.⁹⁵ Byly tak prosazeny zásady říšského mincovního řádu z roku 1551.

Královská města ztrácela schopnost konkurovat šlechtickému velkostatku a byla po porážce hospodářsky zruinována. Ferdinand I. využil nejednoty stavů a dokázal oslabit postavení měst, zrušil některé cechovní výsady, konfiskoval městský majetek, zavedl posudné, zabral odúmrť, což způsobilo ještě větší zadlužení měst a podvázání jejich hospodářského rozvoje. Politické a společenské oslabení opozice konfiskacemi, převodem deskových statků v léno, peněžními pokutami posílilo centralizační úsilí krále. Konfiskacemi se dostalo do královského vlastnictví 1/14 půdní držby v Čechách v ceně 1 000 000 zlatých.⁹⁶ Po smrti Ferdinanda I. činil státní dluh 230 000 zlatých, což bylo 98 572 kop grošů.⁹⁷

---

⁹² STARÝ, Marek. Berně a poplatky v českých středověkých a raně novověkých dějinách. In: *Dějiny daní a poplatků*. Praha: Havlíček Brain Team, 2009, str. 65–66.

⁹³ NEMEŠKAL, Lubomír. *Snahy o mincovní unifikaci v 16. století: [tři říšské mincovní řády z let 1524, 1551, 1559 s novelizací roku 1566 a jejich vztah ke středoevropskému vývoji]*. Praha: Academia, 2001, str. 219.

⁹⁴ GLÜCKLICH, J. *Nová redakce zemského zřízení království českého z posledních let před českým povstáním*, Brno: Filosofická fakulta, 1936, str. 437.

⁹⁵ *Sněmy české od léta 1526 až po naši dobu II. díl, 1546–1557*. Praha: Král. český zemský výbor, 1880, str. 517–518.

⁹⁶ PÁNEK, Jaroslav. *Stavovská opozice a její zápas s Habsburky 1547–1577: k politické krizi feudální třídy v předbělohorském českém státě*. Praha: Academia, 1982, str. 20–24

⁹⁷ PALACKÝ, František. *Dějiny národu českého v Čechách a v Moravě, V/2*. Praha: F. Tempsky, 1939, str. 338–341.

6. Krize hospodářská a demografická v období třicetileté války a Velká kalada

6.1 Příčiny

Za krizi politickou, vojenskou, demografickou i ekonomickou lze označit samotné období třicetileté války trvající od roku 1618 do 1648. Před začátkem českého povstání se zvyšují výdaje panovnické pokladny a narůstá státní dluh. Kvalita domácích mincí se snižuje, masivně se rozšiřují cizí ražby a tím klesá i příjem panovníka již před začátkem války.⁹⁸ Inflace od roku 1577 do 1616 vzrostla o 30 %.⁹⁹ Názny potíží v ekonomice lze vidět s nárůstem opuštěných usedlostí.¹⁰⁰ Ve finanční politice státu lze vidět náznaky nespokojenosti s panováním Rudolfa II. a Matyáše. V letech 1606 až 1618 při jednáních o půjčkách králi byly na sněmu předneseny stížnosti na pokles cen obilí, vysoké úroky, zadlužení statků, hospodářské nesnáze poddaných.¹⁰¹ Přesto však skutečná krize nastává až po porážce českého povstání.

Můžeme vidět, že kumulace na sobě nezávislých příčin zvláště náboženských a politických vedly k rozpoutání války, která nejenom oslabil hospodářství celé Evropy, ale způsobila i krizi demografickou a hospodářskou.

6.2 Průběh a řešení

Po porážce českých stavů v bitvě na Bílé hoře místodržící Karel z Lichtenštejna zakázal v prosinci patentem vývoz mince a nařídil přemincování a označení mincí poražených, tedy falckrabských a českých. Převzal organizaci mincoven a již koncem roku 1620 zahájil ražbu císařských mincí krejcarového systému o vyšším nominálu. Nejvyšší nominální hodnotu měla mince 120 krejcarů, což bylo dvakrát více než mince stavovská o 60 krejcarech.¹⁰² Vedle nekvalitních ražeb bylo raženo kvalitní oběživo a rovněž paralelně v oběhu byly označené mince z předchozího období. Od začátku roku 1621 se několikrát snižoval obsah stříbra v císařských

---

⁹⁸ PLACHT, Otto. *České daně 1517–1652*. Praha: Jednota českých matematiků a fyziků, 1924, str. 40–70.

⁹⁹ VOREL, Petr. *Od pražského groše ke koruně české: průvodce dějinami peněz v českých zemích*. 2., rozš. vyd. Praha: Havran, 2004, str. 168–171.

¹⁰⁰ PLACHT, Otto. *České daně 1517–1652*. Praha: Jednota českých matematiků a fyziků, 1924, str. 57.

¹⁰¹ Ibid, str. 56–57.

¹⁰² VOREL, Petr. *Od pražského groše ke koruně české: průvodce dějinami peněz v českých zemích*. 2., rozš. vyd. Praha: Havran, 2004, str. 190.

mincích, které byly s kvalitními snadno zaměnitelné, neboť měly stejný letopočet a obraz. Rovněž nominální hodnota byla zvyšována až na 150 krejcarů.

Dne 14. 12. 1620 byl vydán patent, který nařizoval stažení a přemincování všech mincí, ražených v českých mincovnách a v mincovnách konfederace za vlády Fridricha Falckého. Karel z Lichtenštejna v tomto patentu rovněž zakázal vývoz stříbra ze země.¹⁰³ Jakmile získal kontrolu nad ražbou a trhem stříbra, zmocnil Jakuba Basseviho ke koupi 2000 hřiven kusového stříbra. Cena za jednu hřivnu stříbra byla 18 zlatých, Bassevi dostal 25 a zbytek si ponechával Karel z Lichtenštejna. Padesát procent stříbra bylo nahrazeno mědí.

Jelikož paralelně fungovaly dvě měny ve státě, začala špatná mince vytlačovat dobrou. Proto byl zakázán vývoz mince ze země patentem z 18. 2. 1622. Trestem bylo nejen propadnutí celé vyvážené sumy, ale i trest smrti stětím.¹⁰⁴ Dvojkolejnost měny skončila patentem ze dne 24. 3. 1622, kterým byl oběh všech starších mincí zakázán, a dřívější platidla byla stahována mincovním konsorciem.¹⁰⁵

Od katolické šlechty v českých zemích přišel návrh na konfiskaci panství, statků a domů těch, kteří se podíleli na povstání. Císař jej přijal se záměrem získat prostředky na vedení války. Z rozsáhlých konfiskací majetku odbojným šlechticům a měštům v celkovém rozsahu 27 384 451 zlatých však státní pokladna nezískala téměř nic, neboť většinu si ponechali katoličtí šlechtici.¹⁰⁶

Císař ale potřeboval v roce 1622 na zaplacení žoldu armádě, proto přistoupil k uzavření smlouvy s Janem de Witte, která dala veškeré mincovnictví do rukou soukromého mincovního konsorcia, jehož členové byli tehdy utajovaní, ale dnes víme, že mezi nimi byl kníže Karel z Lichtenštejna, Jakub Bassevi, Albrecht z Valdštejna a další vysoce postavení úředníci. Všechny mincovny v Čechách, Moravě, Dolních Rakousích byly císařem pronajaty na jeden rok za nájemné 6 milionů zlatých. Byl zakázán oběh cizích ražeb, vývoz mincí vyražených před rokem 1620. Konsorcium získalo i veškeré důlní stříbro.¹⁰⁷ Inflace nekvalitním oběživem však nabrala ještě více na rychlosti. Mincovní konsorcium kupovalo hřivnu stříbra za 32 zlatých, ale nominálně z ní razilo mince o hodnotě 79 zlatých. Znehodnocení měny činilo až 500 %, neboť hodnota říšského

---

¹⁰³ Národní archiv, fond číslo 80. Sběrka patentů, katalog. číslo: 229. Patent ze dne 14. 12. 1620.

¹⁰⁴ Národní archiv, fond číslo 80. Sběrka patentů, katalog. číslo: 245. Patent ze dne 18. 2. 1622.

¹⁰⁵ Národní archiv, fond číslo 80. Sběrka patentů, katalog. číslo: 246. Patent ze dne 24. 3. 1622.

¹⁰⁶ BÍLEK, Tomáš Václav. *Dějiny konfiskací v Čechách po r. 1618*. Praha: Komise Fr. Řivnáče, 1882.

¹⁰⁷ NOHEJLOVÁ-PRÁTOVÁ, Emanuela. Dlouhá mince v Čechách v letech 1621–1623. *Numismatické listy I.* 1946, str. 29–35.

tolaru byla pětikrát vyšší než hodnota této tzv. *dlouhé mince*. Inlace ještě více vzrůstala, ceny zboží se zvýšily o tisíce procent, avšak mzdy pouze osminásobně.¹⁰⁸

Císařským mandátem z roku 1622 byl zakázán vývoz obilí ze země. Karel z Lichtenštejna jej odůvodňoval tím, že obchodníci vyvážejí obilí z Čech koupené za dlouhou minci a prodávají jej za lepší minci v cizině.¹⁰⁹

Inlace ale měla závažné negativní hospodářské dopady na všechna odvětví. Řešením bylo vyrovnat rozdíl kupní síly tzv. valvací, určením hodnoty mincí podle množství v ní obsaženého stříbra, čehož se mělo dosáhnout zastavením ražby znehodnocené mince a mincovní kaladou neboli bankrotem.¹¹⁰ Dne 11. 12. 1623 vydává nový mincovní řád Ferdinand II., který devaluje mince na 1/6 až 1/16 jejich nominální hodnoty. Hodnota šedesátikrejcarů se tedy snížila na deset krejcarů. Až na 1/16 byla snížena hodnota ražeb slezských krejcarů.¹¹¹ Začaly se opět razit dobré tolary. Úprava měny však stabilitu nepřinesla, neboť zvláště po skončení třicetileté války byla pro obnovující se hospodářství charakteristická velká potřeba peněz, rovněž neustálý nedostatek peněz ve státní pokladně byl příčinou stálého hledání nových zdrojů. Objevily se dokonce i návrhy na zavedení dědické daně, kolkovaného papíru a loterie.¹¹²

Rovněž patent z roku 1623 zakotvuje jednotné zdanění obyvatelstva a vybírání berní civilní správou.¹¹³ To byl další předpoklad pro centralizaci daní, absolutistický stát a oslabení šlechty a měst. V Obnoveném zřízení zemském z roku 1627 v článku 5. se sice ponechává zemskému sněmu pravomoc schvalovat daně, avšak zakazuje sněmu vymínovat si za schválení daní různé výjimky a privilegia. Článek 38. nadále ponechává libovůli císaře kdykoli odvolat mincmistra a jmenovat nového.¹¹⁴ Císař sice stavům ponechal právo souhlasit s ustanovením berně, avšak důsledkem devastace veškeré opozice v zemském sněmu, konfiskací a dosazení loajálních šlechticů do sněmu byly berní patenty Ferdinanda II. odsouhlaseny bez odporu. Často to bylo prezentováno jako panovníkovo vítězství, avšak daně byly zpravidla výsledkem vyjednávání a kompromisu mezi stavy a panovníkem.¹¹⁵ Vrchnost, která podporovala Ferdinanda II., stejně

---

¹⁰⁸ KLÍMA, Arnošt. *Dlouhá válka (1618-1648)*. 2. vyd. Praha: Slovo, 2000, str. 117.

¹⁰⁹ Národní archiv, fond číslo 80. Sběrka patentů, patent z 22. 11. 1622, katalog. číslo: 251.

¹¹⁰ SPÁČIL, Bedřich. *Česká měna od dávné minulosti k dnešku*. Praha: Orbis, 1974. s. 81.

¹¹¹ Národní archiv, fond číslo 80. Sběrka patentů, patent z 11. 12. 1623, katalog. číslo: 260.

¹¹² SPÁČIL, Bedřich. *Česká měna od dávné minulosti k dnešku*. Praha: Orbis, 1974. str. 82.

¹¹³ Národní archiv, fond číslo 80. Sběrka patentů, patent z 11. 12. 1623, katalog. číslo: 260.

¹¹⁴ HERMENEGILD, Jireček, *Obnovené právo a zřízení zemské království Českého*. Praha: F. Tempsky, 1888.

¹¹⁵ KINDL, Vladimír. Berně a poplatky v českých zemích za absolutismu. In: *Dějiny daní a poplatků*. Praha: Havlíček Brain Team, 2009, str. 76–78.

musela po jeho vítězství přes všechny protesty platit daně, a někdy i více z obilné daně než jejich poddaní. Největší růst daní postihl města a zvyšování daní trvalo do roku 1625.¹¹⁶

Záhy po porážce českého povstání se zvýšily daně až dvojnásobně pro poddaného, což mělo další negativní vliv na válkou zpusťosenou zemi. Berní patent roku 1625 totiž požadoval na poddaných nejvíce daní, celkem roční daň ve výši 6 zlatých a 16 krejcarů.¹¹⁷ Měštům byla uložena také vyšší daň, i pokud vezmeme v úvahu znehodnocenou minci.¹¹⁸ Příjem panovníka z vyčerpané země však stále nedosahoval takových sum jako před válkou. Proto roku 1646 byly zavedeny akcízy, což byly spotřební daně na vybrané komodity, jako například nápoje, vlna, sýr, máslo.¹¹⁹ Podle právního výkladu dvora dle Obnoveného zřízení zemského totiž nebyla povinnost vyžadovat souhlas sněmu u těchto nepřímých daní. Pouze u pozemkových daní byl dle názoru krále souhlas nutný.¹²⁰

6.3 Následky

Úpadek zemí, kterými prošla válečná vojska, byl dalekosáhlý. Na české země měla tak negativní vliv nejen inflace, ale i drancování, ničení majetku, zastavení výroby, těžby a přesun obchodu a kapitálu do jiných oblastí.¹²¹ Třicetiletá válka také poškodila Moravu o 34–40 milionů zlatých, což by vydalo na kontribuci za 70 až 100 let.¹²²

Třicetiletá válka, zvláště fáze švédská, vážně poznamenala české země, neboť hospodářství bylo rozvráceno mnoha obléháními, průchodem vojsk a vybíráním kontribucí. Na konci války byla státní pokladna natolik vyčerpaná, že se přistoupilo k zavedení dvorských tax, které měly charakter nepřímých daní. Za propůjčení titulů, práv, milostí, vyznamenání či úřadů musela být placena taxa, jež nebyla závislá na svolení stavů.¹²³

---

¹¹⁶ PLACHT, Otto. *České daně 1517–1652*. Praha: Jednota českých matematiků a fyziků, 1924, str. 63–64.

¹¹⁷ Ibid, str. 64.

¹¹⁸ Ibid, str. 70.

¹¹⁹ KINDL, Vladimír. Berně a poplatky v českých zemích za absolutismu. In: *Dějiny daní a poplatků*. Praha: Havlíček Brain Team, 2009, str. 76–77.

¹²⁰ Ibid, str. 77.

¹²¹ FUKALA, Radek. *Třicetiletá válka, nebo všeobecný evropský konflikt 17. století? Otázky, úvahy a problémy*. České Budějovice: Veduta, 2012, str. 63–64.

¹²² MATĚJEK, František. Škody způsobené na Moravě řáděním vojáků za třicetileté války. *Časopis Matice moravské*. 113, č. 1, 1994, str. 83–74.

¹²³ KINDL, Vladimír. Berně a poplatky v českých zemích za absolutismu. In: *Dějiny daní a poplatků*. Praha: Havlíček Brain Team, 2009, str. 82.

Výnos z berní byl mnohem nižší než z předbělohorské doby, neboť ačkoli daně byly vyšší, usedlosti se nepřiznávaly a výběr daní byl v chaotickém stavu.¹²⁴

Konfiskace a inflace po porážce stavovského povstání způsobily obrovský přesun majetku. Rovněž díky svým konexím se členové mincovního konsorcia dozvěděli dříve o chystaném bankrotu, a proto splatili své dluhy a zbavili se zlehčené mince dříve, než byla prohlášena patentem její devalvace.¹²⁵

---

¹²⁴ PLACHT, Otto. *České daně 1517–1652*. Praha: Jednota českých matematiků a fyziků 1924, str. 114.

¹²⁵ VENCOVSKÝ, František a PŮLPÁN, Karel. *Dějiny měnových teorií na českém území*. Praha: Oeconomica, 2005, str. 26.

7. Sedmiletá válka a její následky

7.1 Příčiny

Marie Terezie převzala od svého otce Karla VI. vysoký státní dluh v celkové výši 100 milionů zlatých. Rovněž i státní příjmy byly na začátku její vlády snižené o polovinu v porovnání s počátkem 18. století.¹²⁶ Císařovna se tak již od počátku své vlády musela potýkat s krizí způsobenou válkou a následně i hladomorem. Rovněž rozsáhlý byrokratický aparát značně zatěžoval rozpočet. Rakouskou říši v 18. století poznamenalo několik válek. Nejdříve státní rozpočet vyčerpala válka o španělské dědictví na počátku století, dále spor o neuznání pragmatické sankce, která měla zajistit nedělitelnost habsburských držav a nástupnická pravidla, vyústil do válek o rakouské dědictví v letech 1740–1748. Prohra znamenala ztrátu Slezska pro Marii Terezii a celkové náklady činily až 432 milionů zlatých. Náklady na udržování armády přesahovaly 14 milionů zlatých ročně.¹²⁷ Během následující sedmileté války s Pruskem trvající od roku 1756 do 1763 ještě významněji narostl státní dluh.

7.2 Řešení

Války a prohry přerostly v dluhovou krizi a hledaly se nové zdroje příjmů pro státní pokladnu. Marie Terezie nemohla pouze přímými daněmi, ačkoli dosáhly v prvním desetiletí její vlády svého maxima, státní rozpočet dostatečně naplnit.¹²⁸ Proto bylo přistoupeno k daním z příjmu, z hlavy a majetku na úhradu válečných nákladů. Roku 1746 patentem je vypsána daň z hlavy v dědičných zemích českých.¹²⁹ Daň z majetku je patentem vypsána ve stejný rok.¹³⁰ Tereziánská berní reforma se zaměřila na spravedlivější rozdělení daňového břemene mezi vrchnosti a poddanými.

V roce 1760 Marie Terezie vydala patent o povolení vydávání bankocetlí, jakožto prvních papírových peněz v monarchii. Stát delegoval emitování bankocetlí vídeňské Městské bance, čímž

---

¹²⁶ PŮLPÁN, Karel. *Nástin českých a československých hospodářských dějin do roku 1990*. Praha: Karolinum, 1993, str. 73–74.

¹²⁷ BLÁHOVÁ, Marie. *Velké dějiny zemí Koruny české 10. 1740–1792*. Litomyšl: Paseka, 2001, str. 41–43.

¹²⁸ *Ibid.*, str. 43.

¹²⁹ Národní archiv, fond číslo 80. Sbírká patentů, patent z 8. 1. 1746. Číslo 1231.

¹³⁰ Národní archiv, fond číslo 80. Sbírká patentů, patent z 18. 2. 1746. Číslo 1235.

z ní učinil banku cedulovou.¹³¹ Množství emise bylo ale podřízeno moci výkonné, která takto reagovala na deficit státní pokladny způsobený především prohrou v sedmileté válce s Pruskem.¹³²

Čeští stavové roku 1761 převzali záruku za státní dluh v rozsahu 18 milionů zlatých. Na tomto základě byly vydány dluhopisy po 25 a 100 zlatých nazývané se *platební*, které měly být splaceny v pěti letech, dále byly vydány dluhopisy tzv. *půjčkové* po 250, 500 a 1000 zlatých, které měly být splaceny v 11 letech. První emise roku 1762 čítala 12 milionů zlatých.¹³³

Berní zatížení stále rostlo a hledaly se nové možné zdroje. V roce 1757 byl v rámci berní reformy poprvé zdaněn církevní majetek neboli dominikál. V červnu roku 1759 byla kvůli válce zavedena patentem progresivní dědická daň, darovací dávka a daňový ekvivalent.¹³⁴

7.3 Následky

Války o dědictví rakouské, s revoluční Francií či napoleonské války v 18. a na počátku 19. století byly hlavními faktory negativně ovlivňující rozpočet státu. Být věřitelem panovníka ale bylo značně nevýhodné z hlediska nedostatku právního zabezpečení pohledávek vůči panovníkovi. Věřitel zpravidla čelil riziku jednostranného prodloužení splátkového kalendáře či dokonce uvěznění. Tudíž na počátku 18. století bylo jen málo věřitelů, kteří by ochotně panovníkovi půjčili. Vládce musel nabízet vysoký úrok mezi 6 % až dokonce 20 % na dlouhodobý úvěr.¹³⁵ Tyto faktory vedly již krále Karla VI. na počátku 18. století k založení finanční instituce, tzv. *Stadtbank* neboli vídeňské Městské banky, která by poskytovala státní pokladně výhodnější půjčky.¹³⁶

Válečné neúspěchy za doby vlády Marie Terezie a prázdná státní pokladna ale vedly i k několika důležitým reformám a modernizaci. Tereziánský berní katastr, který nahradil předchozí berní rulu, byl vytvořen právě z potřeb státu vybírat efektivně více daní na státní výdaje.¹³⁷ Následkem hladomoru, epidemie, válečných útrap, nevolnictví a následného očekávání až revolučních reforem v roce 1775 vypuklo v Čechách povstání vedené Matějem Chvojkou.¹³⁸ O pár let později vydaný patent o zrušení nevolnictví z roku 1781 nejen zrušil nevolnictví, ale

---

¹³¹ VONDRA, Roman. *Peníze v moderních českých dějinách*. Praha: Academia, 2012, str. 29.

¹³² BEER, Adolf. *Die Finanzen Oesterreichs im XIX. Jahrhundert*. Praha: F. Tempsky, 1877, s. 8.

¹³³ SPÁČIL, Bedřich. *Česká měna od dávné minulosti k dnešku*. Praha: Orbis, 1974, str. 88.

¹³⁴ Národní archiv, fond číslo 80. Sběrka patentů, Patent z 6. 6. 1759, katalog. číslo: 1593.

¹³⁵ JOBST Clemens, KERNBAUER, Hans. *The quest for stable money: central banking in Austria, 1816–2016*. Frankfurt on Main: Campus Verlag, 2016, str.13–14.

¹³⁶ Ibid, str. 20.

¹³⁷ BUMBA, Jan. *České katastry od 11. do 21. století*. Praha: Grada, 2007, str. 32.

¹³⁸ SLAVÍK, František Augustin. Selské povstání roku 1775. *Osvěta*, 5. ročník, 1875, str. 401–405.

přinesl i prospěch státnímu rozpočtu. Zatímco předtím museli nevolníci platit jak vrchnosti, tak i panovníkovi, Josef II. se snažil o berní a urbaniální reformu daní, kdy by zrovnoprávnil panskou a poddanskou půdu, což však narazilo na odpor šlechty a reforma byla v roce 1790 zrušena.¹³⁹

---

¹³⁹ MYŠKA, Milan, ZÁŘICKÝ, Aleš. *Prameny k hospodářským a sociálním dějinám novověku*. Ostrava: Ostravská univerzita, Filozofická fakulta, 2010, str. 49.

8. Státní bankrot roku 1811

8.1 Příčiny

Války zpočátku vedené s revoluční Francií od roku 1792 měly zjevný negativní efekt na ekonomiku rakouského císařství. Válečné dodávky obilí a válečné půjčky značně vyčerpávaly rakouský stát a mezi válkami nebyl dostatek času ke snížení válečných dluhů a stabilizaci válečné ekonomiky. Následně uzavírané míry s Francií znamenaly pro rakouskou říši ztrátu území, a tudíž i daňových příjmů. Mírem z Campo Formio byla válka ukončena a rakouská říše se vzdala Rakouského Nizozemí. Avšak mír trval necelý rok a boje vypukly znovu. Válku Druhé koalice ukončil mír z Lunéville v roce 1801.¹⁴⁰ Další, již třetí, rovněž prohraná válka, započala s napoleonskou Francií a vedla se i na českém území. Napoleon porazil Františka I. v bitvě u Slavkova roku 1805 a následně s ním uzavřel mír v Prešpurku. Byla to další katastrofa pro Františka I. a pro státní rozpočet. Rakouské císařství v roce 1806 ztratilo 63 000 km² území a čtyři miliony poddaných z celkových čtyřadvaceti. To znamenalo každoroční ztrátu pro pokladnu 15 milionů zlatých z celkového ročního příjmu 103 milionů. Reparace oficiálně činily 100 milionů franků, ale tajným dodatkem se přidalo dalších 40 milionů.¹⁴¹

Mír schönbrunnský ukončil čtvrtou válku s Francií roku 1809. Rakouské císařství bylo zmenšeno o 110 000 km² území, což mělo na výnos z daní velmi negativní dopad. Požadavky Františka I., aby Morava převzala daňovou zátěž za části ztracených Horních Rakous, Štýrska a Korutan, byly moravskými stavy odmítnuty.¹⁴² Navíc státnímu rozpočtu rakouské říše uškodily vysoké reparace Francii ve výši 200 milionů zlatých.¹⁴³

Legislativní činnost v oblasti monetární a daňové politiky Františka I. zaměřila tudíž veškeré dostupné prostředky na zvýšení státních příjmů a oddálení blížícího se bankrotu s ohledem na postupně se zvyšující množství nekrytých bankocetlí. Zprvu byly prodávány státní dluhopisy a vyhlášovány válečné půjčky v letech 1794–1797.¹⁴⁴

---

¹⁴⁰ VESELÝ, Zdeněk. *Dějiny mezinárodních vztahů*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2007, str. 123.

¹⁴¹ KOVAŘÍK, Jiří. *Slavkov 1805: Napoleonův největší triumf*. Třebíč: Akcent, 2013, str. 588.

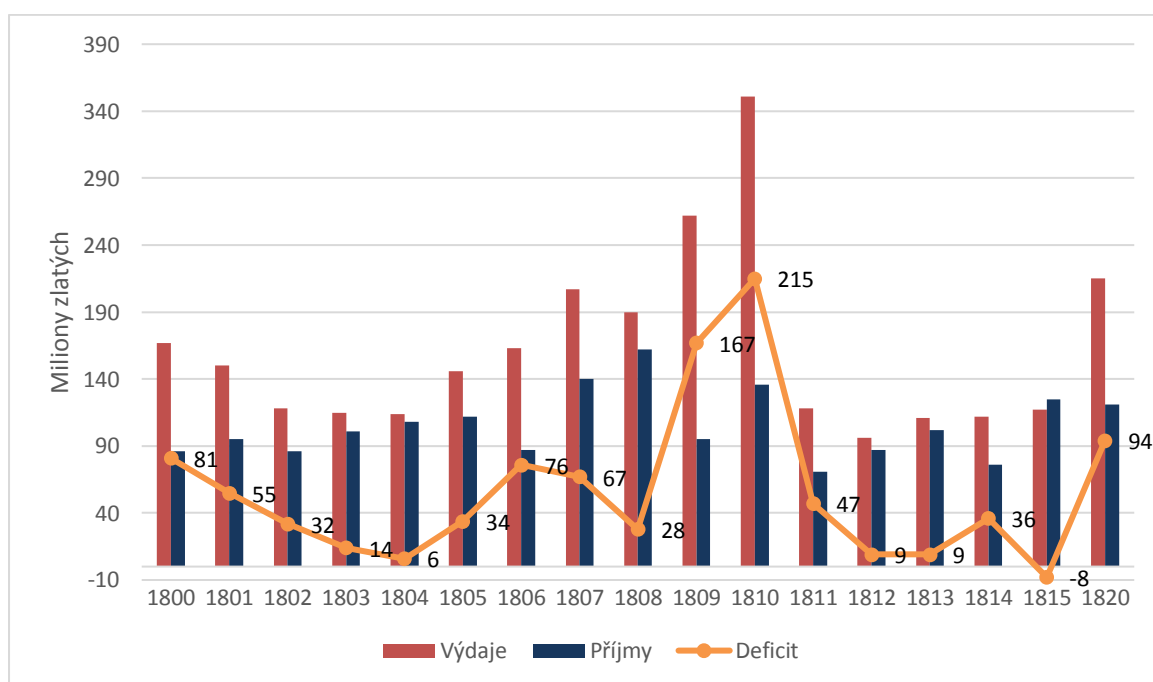
¹⁴² DVOŘÁK, Rudolf. Finanční břemena Moravy za císaře Františka I. 1792–1832. *Časopis Matice moravské*. Brno: Maticе moravská, 1904, XXVI, str. 145-163.

¹⁴³ SILIN, Nikolaj. *Rakousko-uherská banka: studie otázky vzájemného poměru mezi ústřední cedulovou bankou a státem*. Praha: Kočí, 1920, str. 17.

¹⁴⁴ Národní archiv, fond číslo 80. Sbirka patentů, patent z 13. 1. 1794, 8. 11. 1794, katalog. číslo: 2200, 2204.

Patentem z 20. srpna 1806 byla vypsána mimořádná daň vojenská na pět let, která se skládala z extraordinární daně z gruntů, z osobní daně a z klasovní daně. Extraordinární daň byla dominikální a rustikální roční daň zvýšená o 60 %. Rovněž byly požadováno po majitelích *lotto-půjček* (státních dluhopisů) 16 % z celkové hodnoty státního dluhopisu. Dodatečná osobní daň z příjmu byla progresivně stanovená procenty, začínající na 2 % za roční výdělek od 100 do 300 zlatých až po 20 % z ročního výdělku od 14 001 zlatých a výše. Klasovní daň byla daní z nemovitostí, dle předepsaných fasí, zvýšená o 60 %.¹⁴⁵ Dalším patentem 29. října téhož roku byla zavedena nová mimořádná daň na výnosový movitý i nemovitý majetek nad 1000 zlatých.¹⁴⁶ Snaha zvýšit příjmy do státního rozpočtu se však nesečkala s úspěchem. Bankocetlí bylo emitováno roku 1807 dalších 80 milionů a státní výdaje klesly na 87 milionů zlatých.¹⁴⁷ Státní dluh přesto rostl stále rychlejším tempem. Od roku 1793 vzrostl z 377 milionů zlatých na celkových 658 milionů zlatých.¹⁴⁸

Graf č. 1. Příjmy a výdaje Rakouského císařství v milionech zlatých od roku 1800 do 1820

Zdroj: autor práce, zpracováno dle MITCHELL, Brian. R. *International historical statistics: Europe, 1750–2000*. 5th ed. New York: Palgrave Macmillan, 2003, str. 911, 924.

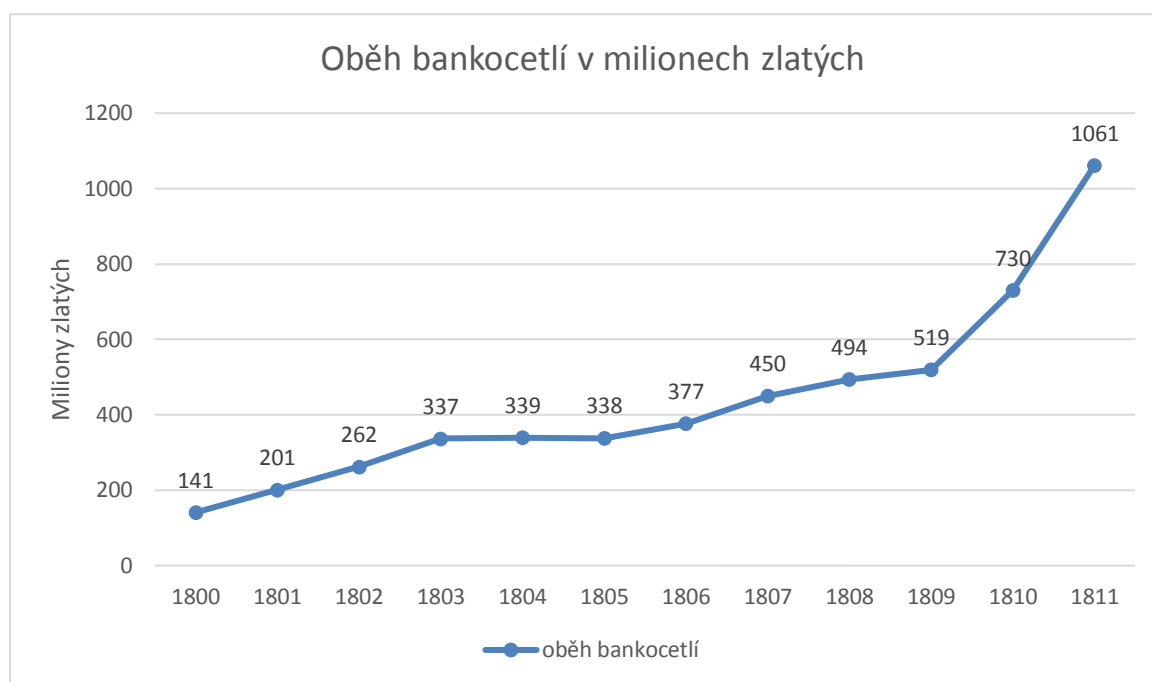
¹⁴⁵ Národní archiv, fond číslo 80. Sběrka patentů, patent z 20. 8. 1806, katalog. číslo: 2285.

¹⁴⁶ Národní archiv, fond číslo 80. Sběrka patentů, patent z 29. 10. 1806, katalog. číslo: 2287.

¹⁴⁷ Viz graf č. 1 a graf č. 2.

¹⁴⁸ BEER, Adolf. *Die Finanzen Oesterreichs im XIX. Jahrhundert*. Praha: F. Tempsky, 1877, str. 12.

Graf č. 2. Oběh bankocetlí v milionech zlatých od roku 1800 do 1811

Zdroj: Autor práce, zpracováno dle: BEER, Adolf. *Finanzen Oesterreichs im XIX. Jahrhundert*. Praha: F. Tempsky 1877, str. 8.

8.2 Řešení krize

Rozvrácené finance, vysoký státní dluh, bankrot, válečné neúspěchy a celková skepse obyvatelstva vážně poškozovala rakouskou říši. Snaha vybírat prostředky k vedení války novými daněmi se projevila ve většině patentů císaře Františka I., ale to nestačilo pokrýt náklady na boje s Napoleonem, tak i na následné reparace po prohrané válce. Když selhala daňová politika a rozpočtová politika, jediné významné příjmy proto musela poskytnout monetární politika. Skrze vydávání nekrytých bankocetlí stát získával prostředky pro vedení války a zároveň platil státní zřízení. Následkem toho se zvyšovala inflace, neboť veškeré předměty denní spotřeby, zejména potraviny, rychle stoupaly v ceně. Masivně se rovněž rozšířilo padělatelství papírových peněz a některé padělky byly tak dokonalé a rozšířené, že úředníci ve Slaném v roce 1811 mysleli o pravých bankocetlích, že jsou padělané.¹⁴⁹ Důvěra v bankocetle, kterých již v roce 1811 bylo více než jedna miliarda, ještě více poklesla. Deficit se rovněž zvyšoval, poměr mezi vojenskými výdaji a celkovými státními příjmy byl 534 milionu zlatých ku 451 milionům zlatých.¹⁵⁰

¹⁴⁹ ŠVANKMAJER, Milan. Padělané bankocetle v Čechách roku 1811. *Časopis přátel starožitností* 67, 1959, str. 226.

¹⁵⁰ BEER, Adolf. *Die Finanzen Oesterreichs im XIV. Jahrhundert*. Praha: F. Tempsky, 1877, str. 8.

Silberpatent, neboli patent o stříbře, byl vydán po schönbrunnském míru dne 19. 12. 1809 a císař František v úvodu prohlašuje, že každý občan se musí podílet na státním dluhu a přispět k jeho splacení. Patentem stát stahoval veškeré soukromé stříbro výměnou za poukázky či bankocetle. Z působnosti patentu byly vyjmuty pouze stříbrné lžičky, hodinky, operační nástroje, medaile, umělecká díla, pečetidla a drobnosti neoznačené puncem. Zatajení a neodevzdání ostatního soukromého stříbra bylo trestáno jeho propadnutím a pokutou dvojnásobku jeho hodnoty. Patent cílil nejen na obchodníky a výrobce, kteří měli ve svém vlastnictví větší množství stříbra, ale i na všechny obyvatele říše.¹⁵¹ Avšak tento pokus k získání dostatečného množství prostředků k zaplacení válečných dluhů, kontribucí a odvrácení státního bankrotu nestačil.

Reforma systému byla nutná, neboť míra inflace se neustále zvyšovala. Plán prezidenta dvorské komory O'Donnella na výměnu bankocetlí za výměnné listy, *einlösungscheiny*, v poměru 1:3, však byl kvůli odporu církve odmítnut, neboť výměna měla být uhrazena prodejem státních nemovitostí a nemovitého jmění duchovenstva.¹⁵²

Dne 15. 7. 1810 byl jmenován prezidentem Dvorské komory hrabě Wallis, jako nástupce zemřelého O'Donnella. Úkolem Wallise bylo navrátit ztracenou důvěru k měně a zabránit zhroucení státních financí. V oběhu bylo velké množství státovek, na což upozorňoval prezident dvorské komory hrabě Wallis ve svém dopisu císaři. Ve státní pokladně zbývalo bankocetlí v hodnotě pouhých 13 milionů zlatých. Zdůrazňoval rovněž, že výdaje na armádu jsou disproporční vůči rozpočtu.¹⁵³ Rozvratu financí se však Wallisovi zabránit nepodařilo.

Císař podepsal finanční patent, kterým byl de facto vyhlášen bankrot dne 20. 2. 1811. Zapečetěný patent byl následně ve velkém utajení rozeslán na všechny úřady v císařství s instrukcí, že má být otevřen až 15. března. Účelem tohoto patentu bylo snížit inflaci prostřednictvím výměny oběživa bankocetlí za výměnné listy, *einlösungscheiny*, v poměru pět bankocetlí ku jednomu výměnnému listu. Einlösungscheine byly ničím nekryté státovky. Hodnota bankocetlí se vyhlášením patentu snížila o 80 % a jejich platnost byla stanovena do 31. 1. 1812. Všechny daně, poplatky, platy a penze vzrostly pětinašobně.¹⁵⁴ Celková hodnota státních dluhopisů se snížila na polovinu, úroky z nich ale byly vypláceny nezkráceně v šajnech, což

---

¹⁵¹ Národní archiv, fond číslo 80. Sběrka patentů, patent z 19. 12. 1809 katalog. číslo: 2306.

¹⁵² SILIN, Nikolaj. *Rakousko-uherská banka: studie otázky vzájemného poměru mezi ústřední cedulovou bankou a státem*. Praha: Kočí, 1920, str. 17.

¹⁵³ STIASSNY, Paul. *Der Osterreichische Staatsbankrott von 1811*. Wien: Alfred Holder. 1912, str. 93.

¹⁵⁴ Národní archiv, fond číslo 80. Sběrka patentů, patent z 20. 2. 1811 katalog. číslo: 2317.

zvýšilo úrokové břemeno státu.¹⁵⁵ V patentu císař sliboval, že bude vydáno pouze do 212 milionů zlatých šajnů, tento slib však císař nedodržel.¹⁵⁶ Také ohlas veřejnosti byl negativní na zavedení těchto státovek. Bankocetle, které měly být staženy, přestali prodejci přijímat a nové státovky, einlösungscheiny, rovněž nechtěli brát z nedůvěry vůči státu.¹⁵⁷

Tato měnová reforma, faktická devalvace všech bankocetlí, znamenala státní bankrot, který nedůvěru k měně a státu ještě více posílil. Pro konsolidaci státního dluhu bylo v roce 1813 v důsledku reorganizace finanční správy zřízeno také ministerstvo financí.¹⁵⁸ Přesto se stav státních financí nezlepšil. Jelikož rakouská říše nezískala po bankrotu úvěr, začala v letech 1813–1816 rakouská finanční správa vydávat další státovky nazývané anticipační poukázky, které byly postaveny na roveň šajnům. Anticipační šajny měly být splaceny budoucími státními příjmy a mělo jich být vydáno za celkem 45 milionů zlatých, což rovněž císařem nebylo dodrženo.¹⁵⁹ Celkem tedy v roce 1816 činil objem nekrytých státovek 639 milionů zlatých.¹⁶⁰

---

¹⁵⁵ SPÁČIL, Bedřich. *Česká měna od dávné minulosti k dnešku*. Praha: Orbis, 1974. str. 89.

¹⁵⁶ Viz graf č. 3.

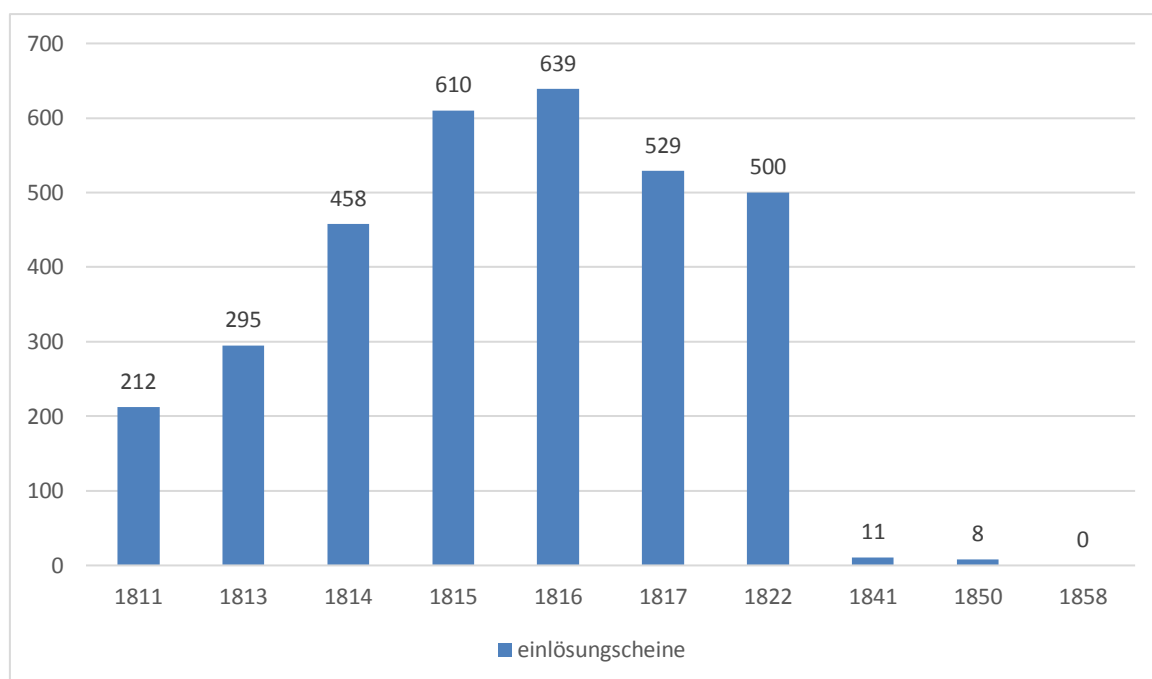
¹⁵⁷ VAVÁK, František Jan, JONÁŠOVÁ-HÁJKOVÁ, Stanislava a KUČERA, Martin. *Paměti Františka Jana Vaváka, souseda a rychtáře milčického z let 1770–1816*. Praha: Karolinum, 2009, str. 100.

¹⁵⁸ SEJBAL, Jiří. *Základy peněžního vývoje*. Brno: Masarykova univerzita, 1997, str. 255.

¹⁵⁹ SPÁČIL, Bedřich. *Česká měna od dávné minulosti k dnešku*. Praha: Orbis, 1974. str. 90.

¹⁶⁰ Viz graf č. 3.

Graf č. 3 Oběh státovek (einlösungscheinů a anticipačních listů) v milionech zlatých

Zdroj: Autor práce, zpracováno dle: STANĚK, Jaroslav a BAJER, Jan. *Peníze v českých zemích: přehled mincí a papírových peněz v dějinných a hospodářských souvislostech od 10. století dodnes*. Praha: P.A.S., 1995, str. 100.

Neustále se zvyšující deficit přiměl císaře roku 1815 vypsát půjčku ve výši 50 milionů zlatých.¹⁶¹ Státnímu rozpočtu rovněž prospěla válečná náhrada od Francie ve výši 47 milionů zlatých a půjčka od Británie ve výši 42 milionů zlatých.¹⁶² Náprava v oblasti monetární politiky připadla novému prezidentovi všeobecné dvorské komory, hraběti Stadionovi.¹⁶³ Hlavním úkolem bylo stažení státovek, tím navrácení měně stability a důvěryhodnosti a nahrazení státních peněz v podobě anticipátů a šajnu vydávaných mocí výkonnou za bankovky, které by vydával někdo nezávislý na diskreci vlády.

8.3 Následky

Dne 1. června roku 1816 byla založena Privilegovaná rakouská národní cedulová banka jako soukromá akciová společnost. Měla za úkol napomáhat rozvoji obchodního dění

¹⁶¹ Národní archiv, fond číslo 80. Sběrka patentů, patent z 29. 3. 1815, katalog. číslo: 2336.

¹⁶² VENCOVSKÝ, František. *Dějiny bankovníctví v českých zemích*. Praha: Bankovní institut, 1999, s. 16–17.

¹⁶³ LNĚNIČKOVÁ, Jitka. *České země v době předbřeznové 1792–1848*. Praha: Libri, 1999, str. 59.

eskontováním obchodních směn, úvěrů a zápůjček na nemovitosti.¹⁶⁴ Nedošlo ale ještě k jejímu vzniku, mohla fungovat pouze prozatímně od 1. července 1816. Avšak výměna státovek za bankovky narazila již zpočátku na problémy. Většina bankovek v oběhu se bance začala rychle vracet k výměně za kovovou minci, stát jí rovněž nedával za vyměněné státovky kovovou minci, ale státní obligace, kvůli čemuž měla banka nízké zásoby stříbra.¹⁶⁵ Patentem z 15. 7. 1817, který František I. vydal na základě prozatímního patentu 1. 6. 1816, jímž byla zřízena Privilegovaná banka, byla banka zproštěna povinností vyměňovat státovky za bankovky a jejím cílem se stala péče o organizaci papírového peněžního oběhu skrze emisi bankovek a dalších operací. Právo vydávat bankovky nenáleželo výlučně Privilegované bance, stát si vyhradil právo propůjčit vydávání bankovek jiné bance.¹⁶⁶ Dle paragrafu 48 ve věcech, které vyžadovaly zásáhnutí státní moci, byla Privilegovaná banka nucena se dohodnout s ministerstvem financí.¹⁶⁷

Až roku 1817 byla Privilegované bance propůjčena pravomoc vydávání bankovek. Zároveň se ale o ni dělila s ministerstvem financí.¹⁶⁸ Nebyla tudíž zcela nezávislá. Obchodní vedení náleželo Ředitelství, kterému předsedal guvernér jmenovaný do funkce zprvu pouze na dva roky císařem. Součástí Ředitelství byl i náměstek, rovněž jmenovaný císařem, a 12 ředitelů, kteří byli voleni stálým výborem akcionářů a potvrzováni císařem. Na orgány banky měl stále silný vliv stát, neboť rovněž i odpovědnost Privilegované národní cedulové banky byla vůči státu. Privilegovaná rakouská národní cedulová banka byla orientovaná na zisk, což představovalo nebezpečí zaměření banky na rizikovější obchody, proto byl od roku 1817 jmenován státní komisař, který měl v bance dohlížet na soulad se stanovami, zákonem a státními zájmy. Tito komisaři zastupovali státní dohled ministerstev financí nad zákonností činností banky a rovněž mohli vznášet námítky vůči usnesení valné hromady nebo generální rady. Její nezávislost posílila od roku 1820, kdy byl jmenován guvernér doživotně.¹⁶⁹

Finančním nařízením z roku 1816 paragraf 1. explicitně stanovuje zákaz vydávání státovek s nuceným oběhem a cenou. Následující paragraf uvádí výměnu bankocetlí za nové oběživo, tzv. šajny. Nedůvěra veřejnosti však zapříčinila hromadné vybírání vkladů, tzv. *run na banku*, a kvůli

---

¹⁶⁴ BAŽANTOVÁ, Ilona. *Centrální bankovníctví v české historii po současnost: institucionální pohled*. Praha: Národohospodářský ústav Josefa Hlávky, 2005, str. 15.

¹⁶⁵ Ibid. str. 15.

¹⁶⁶ ANTONOWICZ, Walter et al. *Memories of a central bank*. Vídeň: Brandstatter, 2016, str. 36–37.

¹⁶⁷ Národní archiv, fond číslo 80. Sběrka patentů, patent z 1. 6. 1816, katalog. číslo: 2340.

¹⁶⁸ Národní archiv, fond číslo 80. Sběrka patentů, patent z 1. 6. 1816, katalog. číslo: 2340.

¹⁶⁹ BAŽANTOVÁ, Ilona. *Centrální bankovníctví v české historii po současnost: institucionální pohled*. Praha: Národohospodářský ústav Josefa Hlávky, 2005, str. 15–16.

nepokojům byli přiřazeni vojáci k obraně Privilegované banky a výměna bankocetlí pozastavena na 6 týdnů.¹⁷⁰ Jak lze ale vidět z grafu č. 3, Privilegovaná banka po roce 1817 úspěšně stahovala einlösungscheiny. Počet těchto státovek klesl v roce 1841 až na 11 milionů zlatých.¹⁷¹

Zatímco vlastníci nemovitostí, strojů a zásob se vyhnuli následkům státního bankrotu, ti, co měli úspory, peníze, cenné papíry či jiný peněžní kapitál, byli postiženi více.¹⁷² Výplata státním zaměstnancům byla vyplácena v bankocetlích a rovněž svoji výplatu v době krize nedostávali včas.¹⁷³

Státní pokladna, vyčerpaná válkami a bankrotem, potřebovala nové zdroje příjmů. Ideje vycházející z osvícenství a Velké francouzské revoluce ovlivnily i daňové reformy v rakouské říši. Protože Dvorská kancelář nepřinesla kýžený návrh potřebných reforem, byla roku 1810 zřízena samostatná Dvorská komise pro úpravu daně pozemkové. Přestože její práce na pozemkové daňové reformě neodvrátila bankrot, vytvořila legislativní základy pro stabilní katastr. Rozhodla o katastrálním vyměřování, spočívajícím na vědeckém základě a prosadila vybudování trigonometrické sítě.¹⁷⁴ Roku 1817 byl podepsán patent o pozemkové dani, který zakládal katastr ve většině provincií říše. Pozemkové dani podléhaly výnosy z pozemků, budov a půdy.¹⁷⁵

---

¹⁷⁰ ANTONOWICZ, Walter et al. *Memories of a central bank. Since 1816*. Vídeň: Brandstatter, 2016, str. 38.

¹⁷¹ Viz graf č. 3.

¹⁷² RAŠÍN, Alois. *Můj finanční plán*. Praha: Pražská akciová tiskárna, 1920, str. 46.

¹⁷³ LNĚNIČKOVÁ, Jitka. *České země v době předbřeznové 1792-1848*. Praha: Libri, 1999, str. 59.

¹⁷⁴ BUMBA, Jan. *České katastry od 11. do 21. století*. Praha: Grada, 2007, str. 51–56.

¹⁷⁵ SOBĚHART, Radek. Patent o dani pozemkové a vyměření půdy (1817). In: *Encyklopedie českých právních dějin V. svazek Pa-Právni*. Plzeň: Aleš Čeněk v koedici KEY Publishing, 2016, str. 119–120.

9. Krize roku 1848

9.1 Příčiny

Zatímco ještě stále v roce 1817 výdaje na armádu tvořily polovinu všech státních výdajů, postupně byly snižovány, zvláště po roce 1826, když hrabě Kolowrat získal větší vliv na státní rozpočet. Kolowrat se neúspěšně snažil o vyrovnaný rozpočet, což bylo v rozporu s Metternichovou zahraniční politikou, která stát silně zadlužovala. V roce 1830 vojenské výdaje klesly na 23 procent. Díky tomu se i deficit částečně snížil, avšak již roku 1834 výdaje na armádu přesáhly 60 milionů florinů.¹⁷⁶

Neúroda několik let před rokem 1848 a vysoká potravní daň zavedená od roku 1829 způsobovala vysokou inflaci.¹⁷⁷ Patent o potravní dani totiž zdaňoval nejen spotřební zboží uvedené v akcízovém tarifu, ale i čepování alkoholu a dovoz lihu do hlavních měst zemí.¹⁷⁸ Vysoké státní výdaje a negativní obchodní bilance způsobená nízkou produktivitou způsobily, že státní finance byly v krizi. Na armádní výdaje bylo určeno 37,5 % rozpočtu, na státní správu 35 % a výdaje na úrok ze státního dluhu 28 % z rozpočtu.¹⁷⁹

Krize roku 1848 měla ale rovněž příčiny v politicko-sociální situaci celé Evropy. V rakouské říši cenzura na informace přicházející ze zahraničí nezabránila šíření obav, které vedly obyvatele k hromadnému vybírání vkladů z bank, což vedlo k panice a tzv. *runu na banky*. Vzpomínky na bankrot rakouského státu z roku 1811 byly v paměti obyvatel příliš živé, mnozí pamětníci kolapsu měny a následné inflace ještě stále žili. Docházelo k teauraci nejdříve vyšších nominálů, zvláště zlatých mincí, později stříbrných. Nedostatek drobných peněz vedl v letech 1848 a 1849 k rozšíření nouzových peněžních poukázek, což byly soukromé peníze vydávané přes státní zákaz obchodníky, kupci, továrníky, hostinskými a živnostníky. Dokonce je začaly vydávat i veřejnoprávní instituce jako například městské rady.¹⁸⁰

---

¹⁷⁶ ROTHENBERG, Gunther E. *The army of Francis Joseph*. West Lafayette, Ind.: Purdue University Press, 1976, str. 10.

¹⁷⁷ KLÍMA, Arnošt. *Rok 1848 v Čechách*. Praha: Svoboda, 1948, str. 21.

¹⁷⁸ Patent 74/1829 ř.z.

¹⁷⁹ SKED, Alan. *Úpadek a pád Habsburské říše*. Přeložil PETKEVIČ, Vladimír. Praha: Panevropa, 1995, str. 89–90.

¹⁸⁰ VOSTAL, Luděk a RYANT, Jiří. *Nouzové peněžní poukázky v českých zemích 1848–1850*. Brno: Merkur Revue, 2005, str. 10.

9.2 Řešení

Národní banka k uklidnění nálad sáhla k revolučnímu kroku, který spočíval ve zveřejňování účetních závěrek ke konci každého měsíce. První závěrka za únor roku 1848 ukázala, že poměr bankocetlí ke stříbru se značně od roku 1830 zlepšil, ale většinu tvořily pohledávky, které měla Národní banka vůči státu. To vyvolalo ještě větší strach ohledně stability měny, čemuž přispěla politická krize. Zásoby stříbra se rychle snižovaly a jejich poměr k bankocetlím se tím zhoršoval. Začaly mizet z oběhu drobné stříbrné mince.¹⁸¹ Národní banka tedy pozastavila výměnu stříbra za bankocetle a vynutila přijímání bankocetlí.¹⁸²

Vláda snížila potravní daně a rovněž zrušila robotu. Za práce, naturální dávky a peněžité dávky měla být vyměřena slušná náhrada pánovi statku.¹⁸³ České zemské Presidium dne 22. 3. 1848 v oznámení *o ulehčení v prospěch chudší třídy obyvatelstva při vybírání potravní daně v Praze* vyjmul chudší obyvatele Prahy z povinnosti placení potravní daně.¹⁸⁴ Vláda ale také zavedla daň z příjmu, což zvýšilo výnosové daně o 1/3.¹⁸⁵

V parlamentu se odehrál na podzim roku 1848 na základě Pillersdorfovy ústavy boj o státní rozpočet. Čeští poslanci byli pro řádné projednání ve třech čteních, čímž posílili pozice parlamentu vůči vládě. Někteří poslanci německé levice začali prosazovat zákaz využívání výnosu daní na vojenské operace mimo území zastoupených ve vídeňském parlamentu, avšak kvůli povstání ve Vídni museli sněm opustit a neprosadili ani to řádné projednání.¹⁸⁶

9.3 Následky

Povstání v Praze i následně ve Vídni roku 1848 bylo krvavě potlačeno generálem Windischgrätzem. Metternich musel na základě nátlaku revolučních požadavků odejít z funkce, stejně tak abdikoval císař Ferdinand IV. ve prospěch svého synovce Františka Josefa I. Hrabě Latour, ministr války, dopadl mnohem hůře, neboť jej rozzuřený dav ve Vídni pověsil na lucernu. Revoluce roku 1848 však přinesla nejen změny v obsazení nejvyšších postů v říši, ale

---

¹⁸¹ JOBST, Clemens, KERNBAUER, Hans. *The quest for stable money: central banking in Austria, 1816–2016*. Frankfurt on Main: 2016, str. 69–70.

¹⁸² Národní archiv. Patent z 2. 6. 1848. Číslo 2397.

¹⁸³ Národní archiv. Číslo 2394. Patent z 28. 3. 1848.

¹⁸⁴ Archiv Národního technického muzea. Sběrka patentů. NAD č. 821. Inv. číslo: V-32. *Oznámení od c. k. Českého zemského Presidia*, ze dne 22. 3. 1848.

¹⁸⁵ Patent č. 438/1848.

¹⁸⁶ EFMERTOVÁ, Marcela C. *České země v letech 1848–1918. Díl I*. Praha: Libri, 2009, str. 89–92.

i ekonomické reformy. V březnu roku 1849 bylo ústavně zakázáno clo uvnitř rakouské říše, čímž byla vytvořena celní unie.¹⁸⁷ K vyřešení problému narůstajícího státního zadlužení se ministři financí snažili o dohodu s Rakouskou národní privilegovanou bankou. Roku 1855 byla uzavřena dohoda o zajištění dluhu státními nemovitostmi, což ale kýžený vliv nemělo a monetární stabilitu nepřineslo.¹⁸⁸

Ačkoli mnohé ústavněprávní sliby zůstaly nenaplněny, neboť krátké období ústav Pillersdorfovy a Stadionovy bylo v roce 1851 nahrazeno Silvestrovskými patenty a nastalo období neoabsolutismu, některé reformy, zejména v ekonomické oblasti a finanční politiky, přetrvaly. Ve fiskální politice byl schvalován každoročně státní rozpočet říšským sněmem.¹⁸⁹

---

¹⁸⁷ GOOD, David. *The economic rise of the Habsburg Empire 1750–1914*. Berkeley: University of California, 1984, str. 79–81.

¹⁸⁸ BAŽANTOVÁ, Ilona. *Centrální bankovníctví v české historii po současnost: institucionální pohled*. Praha: Národohospodářský ústav Josefa Hlávky, 2005, str. 20.

¹⁸⁹ EFMERTO VÁ, Marcela C. *České země v letech 1848–1918. Díl I*. Praha: Libri, 2009, str. 80–100.

10. Gründerkrach 1873 a dlouhá krize

10.1 Příčiny

Hospodářství Rakouska, resp. Rakouska-Uherska prošlo v 60. letech 19. století svojí nejstrmější konjunkturou, která přerostla v tzv. gründerskou horečku, charakteristickou spekulacemi investorů. Porážka Rakouského císařství Pruskem roku 1866 vyústila v rakousko-uherské vyrovnání následujícího roku. Císařství tak mělo dva rozpočty, společné oblasti byly vojenství, zahraničí. Stejně tak byl rozdělen i státní dluh.¹⁹⁰

Od počátku 60. let se sice snažil ministr financí Ignatz von Plener o vyrovnaný rozpočet, říšským zákonem ze dne 13. 12. 1862 byla ustanovena u říšské rady komise, která dohlížela na to, aby státní dluh nebyl měněn či navyšován jinak než ústavní cestou, respektive schválením říšským sněmem.¹⁹¹ Přes všechny snahy se ale státní dluh se ani v mírových a prosperujících mezidobích nesnižoval, naopak rakouská říše se zadlužovala soustavně od roku 1789, kdy příjmy převyšovaly výdaje průměrně o 106 milionů zlatých.¹⁹² Rozpočet tak ještě před krizí roku 1873 byl zatížen deficitem a celkový státní dluh roku 1870 činil 2,685 miliardy zlatých, což je vysoké číslo v porovnání s celkovým množstvím papírových peněz v oběhu, kterých bylo necelých 3,1 miliardy zlatých. Jenom úroky ze státního dluhu činily 109 milionů zlatých.¹⁹³ Státní dluh se přes veškeré snahy ministra financí Plenera mezi lety 1840 a 1867 zvýšil z 40 % HDP na 75 % HDP.¹⁹⁴

Nejvýznamnější legislativní akt v oblasti monetární politiky byl takzvaný Plenerův zákon ze dne 27. 12. 1862, který dal pravomoc ministerstvu financí učinit úmluvu s Rakouskou národní bankou. Úmluva znovu potvrzovala nezávislost Národní banky na vládě. Na základě britského systému byl ustanoven emisní limit bankovek uváděný do cirkulace navázaný na měnové rezervy. Zároveň byla potvrzena dvojkolejnost bankovek a státovek.¹⁹⁵ Avšak tento zákon narážel na existenci státovek a byl v dalších letech několikrát obcházen samotnou Národní bankou.¹⁹⁶

---

¹⁹⁰ GOOD, David. *The economic rise of the Habsburg Empire 1750-1914*. Berkeley: University of California, 1984, str. 150–160.

¹⁹¹ Říšský zákon č. 72 ze dne 13. 12. 1862 ř.z., o dohlídce říšské rady ke státnímu dluhu.

¹⁹² KRÍŽEK, Václav. *Statistika císařství Rakouského čili říše Rakousko-Uherské*. Praha: I.L. Kober, 1872, str. 291.

¹⁹³ Ibid, str. 291

¹⁹⁴ PAMMER, Michael. Public finance in Austria-Hungary. In: *Paying for the liberal state*. Cambridge: Cambridge University Press, 2010, str. 132–161.

¹⁹⁵ ANTONOWICZ, Walter et al. *Memories of the central bank. Oesterreichische Nationalbank. Since 1816*. Vídeň: Brandstatter: 2016, str. 58.

¹⁹⁶ JOBST, Clemens, KERNBAUER, Hans. *The quest for stable money: central banking in Austria, 1816–2016*. Frankfurt on Main: Campus Verlag, 2016, str. 91.

Následná vlna optimismu na trzích umožnila silnou konjunkturu, která se vyznačovala rozmachem stavebnictví, budováním železnic a všeobecnou industrializací. I přes vyšší úrokové míry a nedostatek likvidity vyústily v investice, které byly uskutečňovány nově vznikajícími akciovými společnostmi. Národní banka totiž v důsledku války s Pruskem roku 1866 snížila diskontní sazby z 5 % na 4 %. Avšak toto snížení bylo pro tehdejší průmyslníky nedostatečné a žádali nižší úroky, a tudíž ještě ambicióznější expanzivní politiku.¹⁹⁷

Spekulace se ale stávaly čím dál rizikovějšími. Industrializace a spekulace si žádaly zvýšení peněz v ekonomice. Národní banka se ale snažila reagovat a působit na spekulaci vyšší sazbou. Roku 1871 tudíž kolísala lombardní sazba mezi 7 % a 7,5 %.¹⁹⁸ Na druhou stranu procyklicky působily rovněž státovky, které nebyly ničím kryté, a výše jejich objemu závisela pouze na výkonné moci. Státovky byly výrazněji emitované od roku 1866 v důsledku porážky rakouské říše od Pruska. Protože státní rozpočet každoročně končil deficitně, stát nestahoval státovky, a tak jich v roce 1872 zůstávalo 375,9 milionů zlatých v oběhu.¹⁹⁹ Nakonec banka od své restriktivní monetární politiky roku 1872 ustoupila, čímž povzbudila spekulace na trhu.²⁰⁰ Zjevně k tomu přispělo 5 miliard franků, které vyplácela Francie Německu jako reparace po prohrané válce roku 1871. Tyto peníze v Německu i v Rakousko-Uhersku ještě více podpořily spekulace.²⁰¹ Konec ekonomického cyklu se tak projevil náhlým krachem na Vídeňské burze.

Samotný krach se udál v pátek 9. května při pořádání prestižní Světové výstavy ve Vídni, která měla světu a všem účastníkům se panovníkům dokázat vyspělost Rakouska-Uherska. Na samotnou výstavu si stát vypůjčil až 6 milionů zlatých.²⁰² Ministr financí Předlitavska De Pretis dokonce po jejím ukončení vyhrožoval pořadateli výstavy baronovi Švarcovi, že pokud nedodá podrobný rozpočet výstavy, bude muset zaplatit vzniklý schodek sám baron Švarc.²⁰³ Panika na finančních trzích vrhla stín na prezentovanou úspěšnost Rakouska-Uherska. Krachem se burza zmenšila o 1,5 miliardy zlatých, což mělo vážné socioekonomické následky: „*Denně voda*

---

¹⁹⁷ Ibid, str. 92.

¹⁹⁸ SILIN, Nikolaj. *Rakousko-uherská banka: studie otázky vzájemného poměru mezi ústřední cedulovou bankou a státem*. Praha: Kočí, 1920, str. 192.

¹⁹⁹ Ibid, str. 192.

²⁰⁰ Ibid, str. 219, 230.

²⁰¹ RAŠÍN, Alois. *Národní hospodářství*. Praha: Český čtenář, 1922, str. 80.

²⁰² PEMSEL, Jutta. *Die Wiener Weltausstellung von 1873: das gründerzeitliche Wien am Wendepunkt*. Wien: Böhlau, 1989, str. 22.

²⁰³ Neznámý autor. *Politické zprávy*. Našinec, roč. Olomouc. 7. 11. 1873.

vyplavovala na dunajský břeh mrtvoly Vídeňanů, nedávno ještě bohatých, kteří se přes noc stali žebráky.“²⁰⁴

10.2 Řešení

Politická reprezentace včetně císaře si uvědomila, že musí konat. Již 13. května, pouhé čtyři dny po krachu, bylo vydáno císařské nařízení, které zrušilo vázanost bankovek na kov, tedy jejich emisní limit do 200 milionů zlatých.²⁰⁵ Tento krok umožnil Národní bance Rakouska-Uherska poskytnout úvěr solventním firmám a vydávat peníze nekryté kovem. V oběhu, v důsledku expanzivní monetární politiky, tedy vzrostlo celkové množství zlatých z 330 milionů na 373 milionů za sedm měsíců.²⁰⁶ Třebaže tedy Národní bance byl poskytnut prostor pro proticyklickou expanzi, ve fiskální politice se ještě František Josef I. ve svém projevu k Říšské radě dne 5. listopadu roku 1873 takto vyjádřil k potřebné reformě financí: „*Má vláda se v zákonných mezích zasloužila o ochranění veškerých odvětví obchodu a průmyslu před zhoubnými následky otřesené důvěry. Má vláda vám dále přednese v návrzích k tomu způsobilými prostředky, jak důvěru znovu povznést, ochránit národohospodářskou činnost, a obnovit ji na zdravých zásadách. Ve státním rozpočtu, který Vám bude okamžitě předložen, najdete snadno pochopitelné principy šetrnosti, které musí být dodržovány, aby se státní finance udržely v uspokojivém stavu. Aby se provedla nutná reforma přímých daní, bude vám předložena řada zákonů a také v oblasti nepřímých daní, kde jsou již návrhy připraveny.*“²⁰⁷

Ministr financí De Pretis oznámil, že schodek rozpočtu na rok 1874 bude činit pouze 3 miliony zlatých, avšak takový pozitivní výsledek získal prostřednictvím prodeje státního kmenového jmění. Ministr financí prodával státní rezervy a zakrýval tím až 22 milionový schodek, což bylo velmi kritizováno i v českém opozičním tisku.²⁰⁸

V porovnání s předchozími roky rozpočet na rok 1875 přinášel vyšší fiskální stimul státních výdajů do ekonomiky říše, zejména v podobě staveb železnice.²⁰⁹ Avšak také tím vzrostl

---

²⁰⁴ VOCELKA, Michaela a VOCELKA, Karel. *František Josef I.: císař rakouský a král uherský*. Přeložila KUFNEROVÁ, Zlata. Praha: Paseka, 2017, str. 214.

²⁰⁵ Císařské nařízení č. 65/1873 ř.z., vydané 13. 5. 1873.

²⁰⁶ JOBST, Clemens, KERNBAUER, Hans. *The quest for stable money: central banking in Austria, 1816-2016*. Frankfurt on Main: Campus Verlag, 2016, str. 95.

²⁰⁷ *Rakouská národní knihovna*. [online]. Projev Františka Josefa I. dne 5. 11. 1873 k říšskému sněmu. [cit. 1. 1. 2021] Dostupné z: <http://alex.onb.ac.at/cgi-content/alex?apm=0&aid=sph&zoom=2&datum=00080011&seite=00000001&x=14&y=12>

²⁰⁸ Neznámý autor. Rozpočet na říšské radě. *Posel z Prahy*. Číslo 69. 22. 3. 1874.

²⁰⁹ Zákon č. 159/1875 ř. z. Zákon finanční na rok 1875.

meziroční deficit o 241 milionů zlatých. Proticyklická reakce fiskální politiky byla tedy o jeden rok zpožděná. Následující roky rostoucí deficit přinutil ministra financí De Pretise pokrývat chybějící prostředky skrze nové peněžní operace. Při předložení rozpočtu v říšské radě na rok 1876 De Pretis sám uznal, že finance Předlitavska přicházejí do povážlivého stavu a vykazují značný schodek.²¹⁰ Plánované příjmy na rok 1876 měly činit dle De Pretise 378 941 953 zlatých, zatímco výdaje činily 403 869 876 zlatých, tudíž plánovaný deficit počítal s 24 927 923 zlatých.²¹¹ Příjmů nepřibývalo, výdaje rostly zvláště v položkách týkajících se infrastruktury, tedy subvencí staveb železničních drah, kde byl nárůst oproti roku 1875 o 1 575 000 zlatých a oproti roku 1872 o 10 579 000 zlatých na celkem 18 milionů zlatých.²¹²

K získání prostředků pro financování narůstajícího deficitu byl schválen zákon ze dne 18. 3. 1876, týkající se záručních důchodních obligací království a zemí v radě říšské zastoupených, který v článku I. zmocnil ministra financí k vydání obligací důchodních neboli státních dluhopisů ve výši 48 milionů zlatých k uhrazení schodku nad rámec článku VIII. finančního zákona. Účelem bylo získat podíly v železničních společnostech.²¹³ Rychle se zvyšující deficit v roce 1876 donutil ministra financí De Pretise sáhnout k novým úvěrovým operacím od soukromých bank. Nejdříve byla získána půjčka od vídeňských bank ve výši 20 milionů zlatých za úrok 22 %. Poté ministr získal od vídeňské banky Credit-Anstalt 40 milionů zlatých.²¹⁴

Teprve v roce 1877 ministr financí De Pretis vyjádřil naději v obratu k lepšímu a slíbil, že v roce 1880 bude rozpočet v rovnováze.²¹⁵ Jeho očekávání se však nenaplnilo, neboť v následujících letech se fiskální politika potýkala s problémy narůstajícího zadlužení a vysokých úroků.²¹⁶

---

²¹⁰ Neznámý autor. Schodek, zvýšené daně, nové daně. *Našinec*. Ročník 7. číslo 125. 28. 3. 1876.

²¹¹ Ibid.

²¹² Zákon č. 159/1875 ř.z., zákon finanční na rok 1876.

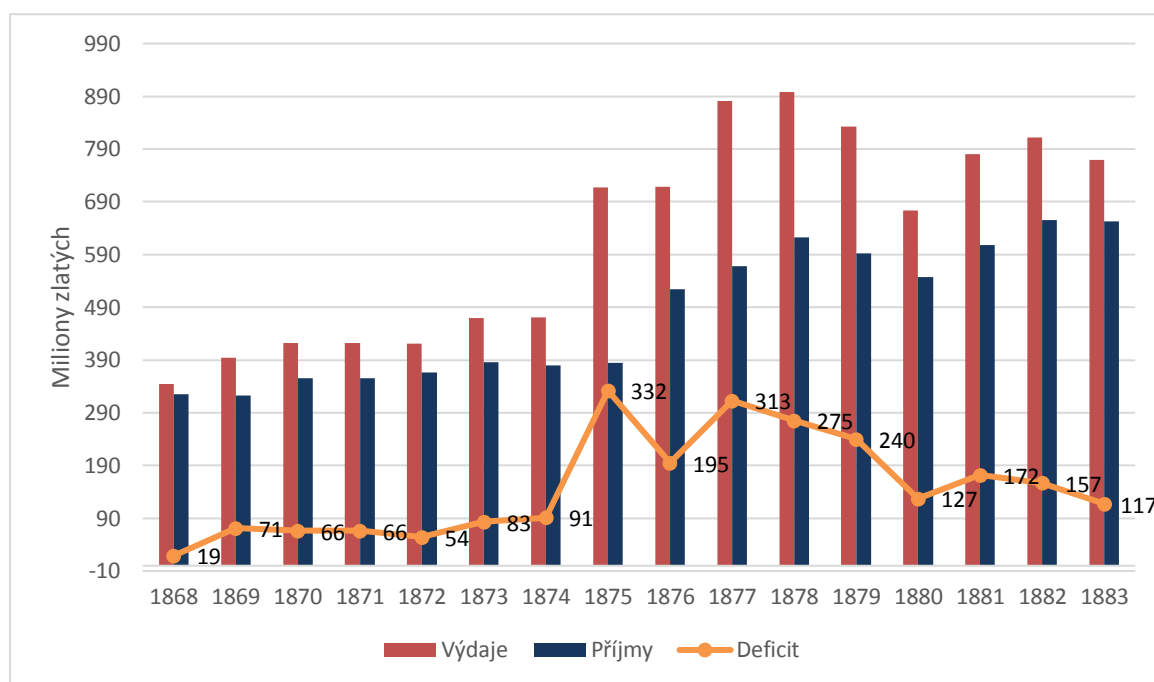
²¹³ Zákon č. 35/1876 ř. z. jenž se týče vydávání záručních obligací ze dne 18. 3. 1876.

²¹⁴ MÄRZ, Eduard. *Österreichische Industrie – und Bank-politik in der Zeit Franz Joseph I.* Wien: Europa Verlag, 1968, str. 205.

²¹⁵ Neznámý autor. Politické zprávy, *Našinec*, ročník 9. Datum vydání: 28. 10. 1877.

²¹⁶ Zákony finanční z 1878–1883.

Graf č. 4 Příjmy a výdaje Rakouského císařství v milionech zlatých od roku 1868 do 1883

Zdroj: autor práce, zpracováno dle MITCHELL, Brian. R. *International historical statistics: Europe, 1750–2000*. 5th ed. New York: Palgrave Macmillan, 2003, str. 797, 809.

Nejen fiskální politiku zasáhla krize a její důsledky. Z oblasti hospodářské politiky státu pochází kuratorní zákon vydaný dne 24. 4. 1874 s cílem zachránit podniky, které již před krizí byly předloženy. V paragrafu 14 tohoto zákona zde byly stanoveny podmínky souhlasu kurátora a opatrovnického úřadu nad oddělením obligací podniku. Rovněž pro státní podniky byl vyžadován souhlas orgánu vykonávajícího dohled nad podnikem.²¹⁷

V rámci monetární a bankovní politiky se rada Národní banky rozhodla pro záchranu bank a přispěla jim 5 milionů zlatých, aby se zmírnil dopad finanční krize.²¹⁸ Národní banka tak zareagovala na krizi jako první. Zvýšila peněžní nabídku a uvolnila regulace zavedené pouhý rok před krizí. Jelikož ale celkové ztráty jednotlivců na akciovém trhu činily až 1,5 miliardy zlatých, byl celkový vliv Národní banky velmi omezený a nepředěšlo se ekonomické depresi, ze které se Rakouské císařství dostávalo 6 let.²¹⁹ Jelikož se ale průmysl a obchod v říši dostal do stagnace, nebyl ani zájem o úvěr. Úroková sazba začala klesat a Rakousko-uherské národní bance se

²¹⁷ Zákon č. 48/1874 ř. z., o zachování práv, příslušejícím majetníkům listů zástavních ze dne 24. 4. 1874.

²¹⁸ ANTONOWICZ, Walter et al. *Memories of a central bank. Since 1816*. Vídeň: Brandstatter, 2016, str. 57–58.

²¹⁹ Ibid, str. 58.

v důsledku snížil počet směnek, tudíž i její výnosy. Rovněž v konkurenci vydaného vyššího množství nekrytých státovek a vyšší ražbě stříbra se Rakousko-uherská národní banka uchýlila k umělému zvyšování eskomptních obchodů neboli úvěrů za úrok nižší, než byla obchodní sazba. V krizových letech Národní banka tudíž musela obcházet říšský zákon z roku 1862 o emisi.²²⁰ Inflace se však nezvyšovala, naopak nastalo dlouhé období deflace.²²¹

10.3 Následky

Významným následkem prohry Rakouska s Pruskem v roce 1866 byla i podoba rakousko-uherského vyrovnání roku 1867, neboť vzrůstající dluhy společného státu pokládali Maďaři za protiústavně přijaté.²²² Rovněž prohraná válka přispěla k porušení limitů pro emisi měny, což mělo za následek zvyšující se počet vydaných ničím nekrytých státovek nezávisle na Rakousko-uherské národní bance. Krach v roce 1873 připravil mnoho obyvatel rakousko-uherského soustátí o úspory, tudíž v následujících letech se výrazně projevil odpor vůči investování v cenných papírech.²²³ Rovněž soukromé společnosti již nebyly ochotné investovat do železniční sítě v takovém rozsahu, jako to bylo v období, které předcházelo krachu roku 1873, tzv. Gründerzeitu. Tudíž stát musel převzít budování železničních tratí za peníze daňových poplatníků. Sekvestrační zákon roku 1877 zestátnil soukromé železniční společnosti, které vykazovaly ztrátu po více než tři roky.²²⁴

Z hlediska finanční politiky stát zareagoval zvýšenými výdaji o rok opožděně. Každoroční federální deficit se od roku 1875 pohyboval nad 200 milionů zlatých ročně, do roku 1880 se postupně snižoval.²²⁵ Avšak nerovnoměrný vývoj Rakouského císařství se nadále prohloubil, což lze vidět na federálním rozpočtu, v němž šlo zejména o přerozdělování prostředků ze západních zemí – Čech a Rakouska – do méně vyvinutých provincií jako Galicie, Bukoviny a Sedmihradska, které přispívaly naopak do společného rozpočtu velmi málo.²²⁶ Krach na Vídeňské burze ukončil období hospodářského rozmachu a rozpočtových přebytků a získávání prostředků pro státní úvěr

---

²²⁰ SILIN, Nikolaj. *Rakousko-uherská banka: studie otázky vzájemného poměru mezi ústřední cedulovou bankou a státem*. Praha: Kočí, 1920, str. 273.

²²¹ JAKUBEC, Ivan a JINDRA, Zdeněk. *Dějiny hospodářství českých zemí: od počátku industrializace do konce habsburské monarchie*. Praha: Karolinum, 2006, str. 22.

²²² KWAN, Jonathan. *Liberalism and the Habsburg Monarchy, 1861-1895*. Nottingham: Palgrave Macmillan UK. 2013, str. 61.

²²³ Ibid, str. 225.

²²⁴ Říšský zákon číslo 112/1877 ř. z.

²²⁵ Viz graf č. 6.

²²⁶ GOOD, David. *The economic rise of the Habsburg Empire 1750-1914*. Berkeley: University of California, 1984, str. 160.

se odehrávalo v zahraničí za nevýhodných podmínek.²²⁷ Krize navíc zničila víru v liberální ideály volné soutěže a trhu. Více se prosazovaly myšlenky nacionalistické a kolektivistické, které byly pro rozsáhlejší pravomoci státu.²²⁸ Rovněž stejně jako v Německu kancléř Bismarck, tak i v Rakousku-Uhersku se v 70. letech začaly více uplatňovat cla na dovážené zboží. Mezinárodní smlouvy týkající se celních tarifů se přestaly dodržovat, a začala se tak uplatňovat autonomní cla. Již v roce 1878 Rakousko-Uhersko přistoupilo ještě k mírným tarifním sazbám. Avšak jakmile byla liberální vláda Adolfa von Auersperga, která tehdy ještě upřednostňovala volný obchod před celními opatřeními, vystřídána roku 1879 tzv. *železným kruhem pravice*, vládou Eduarda Taafeho, jejímž ministrem financí byl Julian Dunajewsky, cla se zvyšovala nejen u obilí, ale i železa a oceli.²²⁹ To však již nastal hospodářský růst.²³⁰

Samotná reakce na krizi po krachu Vídeňské burzy ale již připomínala fiskální stimuly a snahy o uvolněnou monetární politiku na našem území 63 let před vydáním *Obecné teorie peněz* Johnem Maynardem Keynesem.²³¹

---

²²⁷ PŮLPÁN, Karel. *Státní dluh habsburské monarchie*. Praha: Národohospodářský ústav Josefa Hlávky, 1995.

²²⁸ HLAVAČKA, Milan. *České země v 19. století: proměny společnosti v moderní době*. Praha: Historický ústav, 2014, str. 348.

²²⁹ GOOD, David. *The economic rise of the Habsburg Empire, 1750–1914*. Berkeley: University of California Press, 1984, str. 226.

²³⁰ Ibid, str. 227–228.

²³¹ KEYNES, John Maynard. *Obecná teorie zaměstnanosti, úroku a peněz*. Praha: Československá akademie věd, 1963.

Závěr

V době knížecí, od 11. až do 12. století, nebyla finanční politika cílevědomá a soustředila se pouze na získávání chybějících peněžních prostředků. Monetizace totiž byla zřejmě pouhým vedlejším důsledkem, nikoli záměrem panovníka. Avšak již v období vrcholného středověku od 13. století se prosazuje finanční politika, která je prováděna za účelem záměrného ovlivnění ekonomických procesů. Příkladem je *Ius regale montanorum* krále Václava II., které významně reformuje měnu za účelem konce státního znehodnocování mince. Rovněž také za vlády Václava IV. je finanční politikou osvobození od placení zemské daně obyvatelům určeného území, které je postiženo krizí.

Příčiny krizí v rámci českého knížectví, království a následně i rakouské říše zpravidla vyplývaly z mezinárodní situace, válek a zejména z předcházejících rozhodnutí v oblasti fiskální a monetární politiky. Jelikož krizi následně doprovázela nestabilita, nedůvěra k minci, státu, případně vůči panovníkovi, jeho rádcům či ministrům, byly pro překonání krize nutné právní reformy, které měly za úkol obnovit důvěru a stabilitu.

Reformy měny lze očekávat téměř vždy po významných krizích. Důvěra v minci byla totiž vždy klíčová nejen v samotném průběhu krize a v jejím řešení, ale i v příčinách krize. Panovník totiž využíval horní, mincovní regál a vliv na vydávání oběživa k získání peněžních prostředků pro svůj rozpočet, čímž ale poškozoval důvěru v domácí měnu, což vedlo k jejímu odmítání obyvatelstvem. Důsledek byl zvyšování oběhu cizích měn ve státě, a tudíž nárůst celkového množství peněz v oběhu, což vedlo k inflaci a zpravidla kulminovalo v sociální a politickou krizi. Následky monetární politiky, která byla v rukou panovníka či vlády, se tudíž projevovaly zejména ve vysoké inflaci. Charakteristická je v průběhu historie náchyllost exekutivy ke zneužívání monetární politiky pro válečné či jiné účely, což se projevilo zejména v průběhu napoleonských válek.

Častým řešením zvyšující se inflace a případné krize byla proto nutná reforma měnovými řády, které zpravidla snižovaly nominální hodnoty mince, zakazovaly vývoz domácí měny a dovoz méně kvalitních zahraničních měn.

Příjmy panovníka následkem vysoké inflace reálně klesaly, což vedlo zároveň ke zvyšování daňové zátěže. Za účelem získání chybějících prostředků pro vedení války se rovněž uchýlovalo ke zvýšení daní. Války navíc značně poškozovaly hospodářství a produktivitu země. Rovněž kvůli demografickému snížení počtu obyvatel příjmy do státní pokladny ještě více

poklesly. Po státním bankrotu způsobeném napoleonskými válkami bylo v krizových letech daňové břemeno zvyšováno, aby se pokryl výpadek příjmů do státního rozpočtu.

Finanční politika tudíž z hlediska fiskálního, monetárního a daňového do konce 19. století fungovala zpravidla procyklicky, nikoli proticyklicky. V dobách prosperity se dostatečně nepřipravovalo na možnou budoucí krizi, státní rozpočet byl zpravidla deficitní a netvořily se rezervy. Pokud se objevili osvícení politici, jejich plány pro stabilitu měny a financí často zmařila vnitřní opozice nebo hrozba nové války a s ní spojené výdaje.

Až po krachu Vídeňské burzy v roce 1873 lze částečně hovořit o snaze proticyklického řešení krize vyššími státními výdaji, nezvyšováním daní a uvolněnou měnovou politikou, přesto z hlediska rozpočtového přišla reakce o rok později a měnová politika nebyla příliš ambiciózní.

Nejvýraznější spojitost v řešeních krizí finanční politikou lze vidět ve snaze o obnovu důvěry v měnu. Reformy v oblasti monetární politiky se staly hlavním nástrojem k navrácení hospodářské prosperity. Neúspěšnost těchto reforem či opatření znamenala zvýšení nestability státu a byla zásadním faktorem přispívajícím k délce krize. Přínos stabilní měny byl základem pro obnovení hospodářského růstu. Měnová politika rakouské říše se ale zvláště v průběhu napoleonských válek odpoutává od závislosti na množství drahých kovů, kdy papírové peníze nejsou kryty zlatem ani stříbrem, což vytváří další způsob zneužití monetární politiky pro narůstající státní výdaje, zejména na nákladné války. Státní bankrot po napoleonských válkách vedl ke vzniku Privilegované rakouské národní cedulové banky, jejímž účelem bylo obnovení důvěry v měnu a financování státního dluhu. Tato krize tak započala proces osamostatnění monetární politiky od závislosti na panovníkovi a vládě.

V 19. století rovněž přispěl k ekonomickým a ústavním reformám revoluční rok 1848, kdy se projeví socioekonomické a politické problémy nastřádané z předcházející krize.

V průběhu krizí byly pravomoci státu zpravidla dále rozšiřovány, daňová zátěž zvyšována a státní výdaje významně narůstaly. Avšak snahy o reformy finanční politiky mimo krizi, v období prosperity, byly zpravidla neúspěšné. Teprve krize byla podnětem pro změny, neboť umožňovala příležitost pro reformy.

Všechny krize tak spojuje snaha finanční politiky o nápravu poměrů narušených válkou, hladomorem, epidemií nebo nesprávně prováděnou finanční politikou. Avšak vládní přístup k řešení fiskálních, monetárních a daňových problémů, které vznikly v průběhu krizí, zpravidla spíše zhoršoval situaci. Stát se uzavíral, centralizoval, zvyšoval daně, omezoval volný trh a zaváděl protekcionismus. Pokud navíc byly stabilizující reformy neúspěšné, nevyřešené dědictví prodělané

krize zatěžovalo dlouhodobě stát, a nakonec vyústilo v další krizi o mnoho let později. Kruh se tak uzavřel a následky předchozí krize byly příčinami následující.

Seznam tabulek a grafů

Tab. 1. Krize 11. a 12. století

Tab. 2. Jakost a váha pražského groše

Graf č. 1 Příjmy a výdaje Rakouského císařství v milionech zlatých od roku 1800 do 1820

Graf č. 2 Oběh bankocetlí v milionech zlatých od roku 1800 do 1811

Graf č. 3 Oběh státovek (einlösungscheinů a anticipačních listů) v milionech zlatých

Graf č. 4 Příjmy a výdaje Rakouského císařství v milionech zlatých od roku 1868 do 1883

Seznam použitých zdrojů

1. Seznam použité literatury

- ABEL, Wilhelm. *Agrarkrisen und Agrarkonjunktur: e. Geschichte d. Land- u. Ernährungswirtschaft Mitteleuropas seit d. hohen Mittelalter*. Berlin: Parey, 1978, 323 s. ISBN 3490304152.
- ADAMOVÁ, Karolina. *Velké dějiny zemí Koruny české. Tematická řada: Právo*. Praha: Paseka, 2017, 750 s. ISBN 978-80-7432-749-0.
- ANTONÍN, Robert. *Ideální panovník českého středověku: kulturně-historická skica z dějin středověkého myšlení*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2013, 680 s. ISBN 978-80-7422-239-9.
- ANTONOWICZ, Walter et al. *Memories of a central bank. Since 1816*. Vídeň: Brandstatter, 2016, 190 s. ISBN 978-3-85033-997-1.
- BARTLOVÁ, Milena, CERMANOVÁ, Pavlína, NOVOTNÝ, Robert a SOUKUP, Pavel. *Husitské století*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2014, 789 s. ISBN 978-80-7422-277-1.
- BARTLETT, Robert, SOMMER, Petr, TŘEŠTÍK Dušan a ŽEMLIČKA, Josef, ed. *Přemyslovci: budování českého státu*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 880 s. 2009. ISBN 978-80-7106-352-0.
- BAŽANTOVÁ, Ilona. *Centrální bankovníctví v české historii po současnost: institucionální pohled*. Praha: Národohospodářský ústav Josefa Hlávky, 2005, 195 s. ISBN 80-86729-19-2.
- BEER, Adolf. *Finanzen Oesterreichs im XIX. Jahrhundert*. Praha: F. Tempsky, 1877, 458 s.
- BÍLEK, Jaroslav. *Ius regale montanorum, aneb, Právo královské horníkuov*. Kutná Hora: Kuttna, 2000, 88 s. ISBN 80-86406-06-7.
- BÍLEK, Tomáš Václav. *Dějiny konfiskací v Čechách po r. 1618*. Praha: Komise Fr. Řivnáče, 1882, 672 s.

- BLÁHOVÁ, Marie, FROLÍK, Jan, PROFANTOVÁ, Naďa, BĚLINA, Pavel, BOROVIČKA, Michael a HLAVAČKA, Milan. *Velké dějiny zemí Koruny české 3. 1250–1310*. Praha: Paseka, 2002, 757 s. ISBN 978-80-7185-835-515.
- BLÁHOVÁ, Marie. *Velké dějiny zemí Koruny české. 5. díl. 1402–1437*. Litomyšl: Paseka, 2000, 788 s. ISBN: 978-80-7185-835-515.
- BLÁHOVÁ, Marie. *Velké dějiny zemí Koruny české. 10. díl. 1740–1792*. Litomyšl: Paseka, 2001, 766 s. ISBN 978-80-7185-835-515.
- BUMBA, Jan. *České katastry od 11. do 21. století*. Praha: Grada, 2007, 192 s. ISBN 978-80-247-2318-1.
- CABADA, Ladislav a KUBÁT, Michal. *Úvod do studia politické vědy*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2007, 455 s. ISBN 978-80-7380-076-5.
- CASTELIN, Karel. *Česká drobná mince doby předhusitské a husitské 1300–1471*. Praha: ČSAV, 1953, 291 s.
- ČECHURA, Jaroslav. Teorie agrární krize pozdního středověku – teoretický základ koncepce hospodářského a sociálního vývoje předhusitských Čech. Metodologická studie. *Archeologica Historica*, 1987, 12, str. 129–141.
- ČELAKOVSKÝ, Jaromír. *Codex iuris municipalis regni Bohemiae II. díl*. Praha: E. Grégr, 1895, 1297 s.
- ČELAKOVSKÝ, Jaromír. *Codex iuris municipalis regni Bohemiae III. díl*. Praha: E. Grégr, 1948, 438 s.
- DEMEL, Jaroslav. *Dějiny fiskálního úřadu v zemích českých*. Praha: Vlastní náklad, 1904, 262 s.
- DVOŘÁK, Rudolf. Finanční břemena Moravy za císaře Františka I. 1792–1832. *Časopis Matice moravské*. Brno: Matice moravská, 1904, XXVI, s. 163.
- EFMERTO VÁ, Marcela C. *České země v letech 1848-1918*. Díl I. Praha: Libri, 2009, 454 s. ISBN 978-80-7277-171-4.
- ENGLIŠ, Karel. *Malá finanční věda*. Praha: Fr. Borový, 1913, 324 s.
- FUKALA, Radek. *Třicetiletá válka, nebo všeobecný evropský konflikt 17. století? Otázky, úvahy a problémy*. České Budějovice: Veduta, 2012, 193 s. ISBN 978-80-86829-81-4.

- GLÜCKLICH, Julius. Nová redakce zemského zřízení království českého z posledních let před českým povstáním, Brno: Filosofická fakulta, 1936, 567 s.
- GOOD, David. *The economic rise of the Habsburg Empire, 1750–1914*. Berkeley: University of California Press, 1984, 325 s. ISBN 05-200-5094-0.
- HERMENEGILD, Jireček. *Obnovené právo a zřízení zemské království Českého*. Praha: F. Tempsky, 1888, 596 s.
- HLAVAČKA, Milan. *České země v 19. století: proměny společnosti v moderní době*. Praha: Historický ústav, 2014, 476 s. ISBN 978-80-7286-219-1.
- HOBBS, Thomas. *Leviathan neboli o podstatě, zřízení a moci státu církevního a občanského*. Praha: Melantrich, 1941, 375 s.
- HOLMAN, Robert. *Ekonomie*. Praha: C. H. BECK, 2016, 720 s. ISBN: 978-80-7400-278-6.
- HRUBÁ SMRŽOVÁ, Petra a MRKÝVKA, Petr. *Finanční a daňové právo*. 2. aktualizované a doplněné vydání. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2016, 496 s. ISBN 978-80-7380-639-2.
- CHALUPNÝ, Emanuel a kol. *Slovník národohospodářský, sociální a politický*. Praha: Otakar Janáček, 1933, 734 s.
- JAKUBEC, Ivan a JINDRA, Zdeněk. *Dějiny hospodářství českých zemí: od počátku industrializace do konce habsburské monarchie*. Praha: Karolinum, 2006, 437 s. ISBN 80-246-1035-3.
- JAN, Libor. *Václav II. a struktury panovnické moci*. Brno: Matice moravská, 2006, 300 s. ISBN 80-86488-27-6.
- JAN, Libor. *Václav II.: král na stříbrném trůnu: 1283–1305*. Praha: Argo, 2015, 740 s. ISBN 978-80-257-1544-4.
- JÁNOŠÍKOVÁ, Petra. Urbura jako nástroj finanční politiky státu ve 13. a 14. století. In: *Sborník konference věnované prof. Jiřímu Sejbalovi 1929–2004. Postavení Moravy v mincovnictví a peněžních vztazích ve střední Evropě*. Ostrava: J. Štefan MARQ, 2007, str. 31–44. ISBN 9788086840291.
- JOBST, Clemens, KERNBAUER, Hans. *The quest for stable money: central banking in Austria, 1816–2016*. Frankfurt on Main: 2016, 317 s. ISBN 9783593505350.

- JIREČEK, Josef, EMLER, Josef, ed. *Fontes rerum Bohemicarum — Prameny dějin českých III. díl.* Praha 1882, 681 s.
- KARFÍKOVÁ, Marie. *Teorie finančního práva a finanční vědy.* Praha: Wolters Kluwers, 2017, 344 s. ISBN 978-80-7552-935-0.
- KINDL, Vladimír. Berně a poplatky v českých zemích za absolutismu. In: *Dějiny daní a poplatků.* Praha: Havlíček Brain Team, 2009, str. 73–87. ISBN 978-80-87109-15-1.
- KLÁPŠTĚ, Jan. Příspěvek k archeologickému poznávání úlohy mince v přemyslovských Čechách. *Archeologické rozhledy.* Praha: ČSAV, 1999, 51, str. 774–808. ISSN 0323-1267.
- KLÍMA, Arnošt. *Rok 1848 v Čechách.* Praha: Svoboda, 1948, 146 s.
- KLVAČOVÁ, Eva. *Světová ekonomická krize: příčiny, projevy, perspektivy.* Praha: Professional Publishing, 2009, 102 s. ISBN 978-80-7431-012-6.
- KOSELLECK, Reinhart. Některé otázky spojené s dějinami pojmu krize. In: *Pojem krize v dnešním myšlení.* Praha: Filozofický ústav ČSAV, 1992, str. 47–57. ISBN 80-7007-034-X.
- KOSMAS. *Kosmova kronika česká.* Přeložil HRDINA, Karel a BLÁHOVÁ, Marie. Praha: Československý spisovatel, 2012, 279 s. ISBN 978-80-7459-110-5.
- KOVAŘÍK, Jiří. *Slavkov 1805: Napoleonův největší triumf.* Třebíč: Akcent, 2013, 608 s. ISBN 978-80-7268-983-5.
- KROFTA, Kamil. *Začátky české berně.* Praha: HK, 1938, 650 s.
- KROFTA, Kamil. *Začátky českých daní. ČČH.* Praha: Historický klub, 1930, XXXVI, 485 s.
- KŘÍŽEK, Václav. *Statistika císařství Rakouského čili říše Rakousko-Uherské.* Praha: I. L. Kober: 1872, 425 s.
- KUNERT, Jakub a NOVOTNÝ, Jiří. *Centrální bankovníctví v českých zemích.* Praha: Česká národní banka, 2008, 183 s. ISBN 978-80-87225-06-6.
- KWAN, Jonathan. *Liberalism and the Habsburg Monarchy, 1861-1895.* Nottingham: Palgrave Macmillan UK. 2013, 308 s. ISBN 978-1-137-36691-7.
- LE GOFF, Jacques, SCHMITT, Jean-Claude a ALESSIO, Franco. *Encyklopedie středověku.* Vyd. 2. Praha: Vyšehrad, 2008, 935 s. ISBN 978-80-7021-917-1.

- LNĚNIČKOVÁ, Jitka. *České země v době předbřeznové 1792–1848*. Praha: Libri, 1999, 463 s. ISBN 80-85983-27-3.
- MACHIAVELLI, Niccolò. *Vladař*. Přeložil HAJNÝ, Josef. Praha: XYZ, 2007, 203 s. ISBN 978-80-87021-73-6.
- MALÝ, Karel. *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*. Praha: Leges, 2010, 640 s. ISBN 978-80-87212-39-4.
- MÄRZ, Eduard. *Österreichische Industrie – und Bank-politik in der Zeit Franz Joseph I*. Wien: Europa Verlag Wien, 384 s. 1968.
- MATĚJEK, František. Škody způsobené na Moravě řáděním vojáků za třicetileté války. *Časopis Matice moravské*. 113, č. 1, 1994, str. 83–74.
- MILITKÝ, Jiří a SELMI-WALLISOVÁ, Michaela. Soubor mincí objevený při archeologickém výzkumu v ulici Na Slupi v Praze 2 – Novém Městě. *Numismatický sborník č. 22*. Praha: Filosofia, vydavatelství Filosofického ústavu AVČR, v. v. i., 2007, 201 s. ISBN: 978-80-7007-271-4.
- MITCHELL, Brian R. *International historical statistics: Europe, 1750–2000*. 5th ed. New York: Palgrave Macmillan, 2003, 960 s. ISBN 0333994132.
- MYŠKA, Milan, ZÁŘICKÝ, Aleš. *Prameny k hospodářským a sociálním dějinám novověku*. Ostrava: Ostravská univerzita, Filozofická fakulta, 2010, 235 s. ISBN 978-80-7368-845-5.
- NĚMEČEK, Eduard a kol. *Úvod do studia finanční vědy a českého finančního práva. Obecná část*. Praha: Všehrad, 1996, 136 s. ISBN 80-85305-26-7.
- NEMEŠKAL, Lubomír. *Snahy o mincovní unifikaci v 16. století: [tři říšské mincovní řády z let 1524, 1551, 1559 s novelizací roku 1566 a jejich vztah k středoevropskému vývoji]*. Praha: Academia, 2001, 260 s. ISBN 80-200-0188-3.
- Neznámý autor. Politické zprávy. *Našinec*, ročník 9. 28. 10. 1877
- Neznámý autor. Politické zprávy. *Našinec*. Číslo 59. 7. 11. 1873.
- Neznámý autor. Rozpočet na říšské radě. *Posel z Prahy*. Ročník 69. 22. 3. 1874.
- Neznámý autor. Schodek, zvýšené daně, nové daně. *Našinec*. Ročník 7. číslo 125. 28. 3. 1876.

- NOHEJLOVÁ-PRÁTOVÁ, Emanuela. Dlouhá mince v Čechách v letech 1621–1623. *Numismatické listy I.* 1946, str. 29–35.
- NOHEJLOVÁ-PRÁTOVÁ, Emanuela. *Krátký přehled českého mincovnictví a tabulky cen a mezd: z výstavy Nálezy mincí historickým pramenem 1953.* Opava: Numismatická společ. čs., sdružení členů při Slezském muzeu, 1964, 23 s.
- NOHEJLOVÁ-PRÁTOVÁ, Emanuela. *Krátký přehled českého mincovnictví a tabulky cen a mezd: z výstavy Nálezy mincí historickým pramenem 1953.* Opava: Numismatická společ. čs., sdružení členů při Slezském muzeu, 1964. 16 s.
- NOHEJLOVÁ-PRÁTOVÁ, Emanuela. *Základy numismatiky.* Praha: Academia, 1975, 263 s.
- OLIVA, Otto. *Finanční politika v Čechách po Bílé hoře do kalady r. 1623.* Praha: Český čtenář, 1925, 119 s.
- PALACKÝ, František, EMLER, Josef, ed. *Fontes rerum Bohemicarum II. díl.* Praha: Museum království českého, 1875, 394 s.
- PALACKÝ, František. *Archiv český čili staré písemné památky české i moravské. III. díl.* Praha: Komise Královské české společnosti nauk. 1844, 615 s.
- PALACKÝ, František. *Dějiny národu českého v Čechách a na Moravě V/2.* Praha: F. Tempsky, 1939, 479 s.
- PAMMER, Michael. Public finance in Austria-Hungary. In: *Paying for the liberal state.* Cambridge: Cambridge university press, 2010, str. 132–161. ISBN 978-1107686489.
- PÁNEK, Jaroslav. *Stavovská opozice a její zápas s Habsburky 1547-1577: k politické krizi feudální třídy v předbělohorském českém státě.* Praha: Academia, 1982, 157 s.
- PEMSEL, Jutta. *Die Wiener Weltausstellung von 1873: das gründerzeitliche Wien am Wendepunkt.* Wien: Böhlau, 1989, 135 s. ISBN 3-205-05247-1.
- PITRO, Martin a VOKÁČ, Petr. *Země v srdci Evropy: české země do roku 1526 v kontaktu s ostatní Evropou.* Praha: Baronet, 2006, 108 s. ISBN 80-7214-887-7.
- PLACHT, Otto. *České daně 1517–1652.* Praha: Jednota českých matematiků a fyziků, 1924, 175 s.
- PŮLPÁN, Karel. *Státní dluh habsburské monarchie.* Praha: Národohospodářský ústav Josefa Hlávky, 1995, 96 s.

- RAŠÍN, Alois. *Můj finanční plán*. Praha: Pražská akciová tiskárna, 1920, 208 s.
- RAŠÍN, Alois. *Národní hospodářství*. Praha: Český čtenář, 1922, 396 s.
- ROTHENBERG, Gunther E. *The army of Francis Joseph*. West Lafayette, Ind.: Purdue University Press, 1976, 298 s. ISBN 0911198415.
- SAMUELSON, Paul Anthony a NORDHAUS, William. *Ekonomie: 19. vydání*. Praha: NS Svoboda, 2013, 715 s. ISBN 978-80-205-0629-0.
- SCRUTON, Roger a UHDEOVÁ, Jitka. *Slovník politického myšlení*. Vyd. 2., rozš. Brno: Atlantis, 1999, 188 s. ISBN 80-7108-184-1.
- SEJBAL, Jiří. *Základy peněžního vývoje*. Brno: Masarykova univerzita, 1997, 420 s. ISBN 80-210-1734-1.
- SILIN, Nikolaj. *Rakousko-uherská banka: studie otázky vzájemného poměru mezi ústřední cedulovou bankou a státem*. Praha: Kočí, 1920, 551 s.
- SKED, Alan. *Úpadek a pád Habsburské říše*. Přeložil Vladimír PETKEVIČ. Praha: Panevropa, 1995, 372 s. ISBN 80-85846-01-2.
- SLAVÍK, František Augustin. Selské povstání roku 1775. *Osvěta*, 5. ročník, 1875, str. 401–405.
- Sněmy české od léta 1526 až po naši dobu II. díl, 1546-1557*. Praha: Král. český zemský výbor, 1880, 645 s.
- SOBĚHART, Radek. Patent o dani pozemkové a vyměření půdy (1817). In: *Encyklopedie českých právních dějin V. svazek Právní*. Plzeň: Aleš Čeněk v koedici KEY Publishing, 2016, str. 118–119 s. ISBN 978-80-7380-638-5.
- SPÁČIL, Bedřich. *Česká měna od dávné minulosti k dnešku Orbis*. Praha: Orbis, 1974, 180 s.
- SPĚVÁČEK, Jiří. *Václav IV. 1361–1419: k předpokladům husitské revoluce*. Praha: Svoboda, 1986, 774 s.
- STANĚK, Jaroslav a BAJER, Jan. *Peníze v českých zemích: přehled mincí a papírových peněz v dějinných a hospodářských souvislostech od 10. století dodnes*. Praha: P.A.S., 1995, 239 s. ISBN 80-901893-1-8.
- STARÝ, Marek. Berně a poplatky v českých středověkých a raně novověkých dějinách. In: *Dějiny daní a poplatků*. Praha: Havlíček Brain Team, 2009, 60-66 s. ISBN 978-80-87109-15-1.

- STIASSNY, Paul. *Der Osterreichische Staatsbankrott von 1811*. Wien: Alfred Holder, 1912, 353 s.
- STRÁNSKÝ, Pavel. *O státě českém: Respublica Bojema*. III. vydání. Praha: Sfinx, Bohumil Janda, 1946, 326 s.
- SVENSSON, Roger. *Renovatio monetae: bracteates and coinage policies in Medieval Europe*. London: Spink, 2013, 214 s. ISBN 1907427295.
- ŠIMEK, František. *Staré letopisy české z vratislavského rukopisu novočeským pravopisem*. Praha: Historický spolek, 1937, 179 s.
- ŠMAHEL, František. *Husitská revoluce*. Praha: Univerzita Karlova, 1996, 550 s. ISBN 80-7184-072-6.
- ŠMERDA, Jan. *Denáry české a moravské: katalog mincí českého státu od 10. do počátku 13. století*. Brno: Datel, 1996, 155 s. ISBN 80-901961-0-1
- ŠTÍTNÝ ZE ŠTÍTNÉHO, Tomáš. *Knížky šestery o obecných věcech křesťanských*. Praha, 1852, 354 s.
- ŠTROBLOVÁ, Helena. Mincíři v sociální struktuře Kutné Hory v letech 1424–1547. In: *Numismatický sborník 16*. Praha: Filosofía, 1983, 85 s.
- URBAN, Jan. *Teorie národního hospodářství*. 3., dopl. a rozš. vyd. Praha: Wolters Kluwer Česká republika, 2011, 559 s. ISBN 978-80-7357-579-3.
- VAVÁK, František Jan, JONÁŠOVÁ-HÁJKOVÁ, Stanislava a KUČERA, Martin. *Paměti Františka Jana Vaváka, souseda a rychtáře milčického z let 1770–1816*. Praha: Karolinum, 2009, 486 s. ISBN 978-80-246-1482-3.
- VENCOVSKÝ, František a PŮLPÁN, Karel. *Dějiny měnových teorií na českém území*. Praha: Oeconomica, 2005, 485 s. ISBN 80-245-0992-X
- VENCOVSKÝ, František. *Měnová politika v české historii*. Praha: ČNB, 2011, 95 s. ISBN 80-238-7796-8.
- VENCOVSKÝ, František. *Dějiny bankovníctví v českých zemích*. Praha: Bankovní institut, 1999, 594 s. ISBN 80-7265-030-0.
- VESELÝ, Zdeněk. *Dějiny mezinárodních vztahů*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2007, 606 s. ISBN 978-80-7380-018-5.

- VOCELKA, Michaela a VOCELKA, Karl. *František Josef I.: císař rakouský a král uherský*. Přeložila KUFNEROVÁ, Zlata. Praha: Paseka, 2017, 414 s. ISBN 978-80-7432-806-0.
- VONDRA, Roman. *Peníze v moderních českých dějinách*. Praha: Academia, 2012, 276 s. ISBN 978-80-200-2130-4.
- VOSTAL, Luděk a RYANT, Jiří. *Nouzové peněžní poukázky v českých zemích 1848–1850*. Brno: Merkur Revue, 2005, 408 s. ISBN 80-903662-2-8.
- WEBER, Max. *Metodologie, sociologie a politika*, Praha, OIKOYMENH 2009, 356 s. ISBN 978-80-7298-389-6.
- ŽEMLIČKA, Josef. *Království v pohybu: kolonizace, města a stříbro v závěru přemyslovské epochy*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2014, 672 s. ISBN 978-80-7422-333-4.
- ŽÍDEK, Pavel. *Spravovna*. Praha: Č. ak. císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění, 1908, 193 s.

2. Seznam použitých internetových zdrojů

Rakouská národní knihovna. [online]. Projev Františka Josefa I. dne 5. 11. 1873 k Říšskému sněmu. [cit. 30. 1. 2021] Dostupné z: <http://alex.onb.ac.at/cgi-content/alex?apm=0&aid=sph&zoom=2&datum=00080011&seite=00000001&x=14&y=12>

3. Seznam použitých právních předpisů

Archiv Národního technického muzea. Sbíрка patentů. NAD č. 821. Inv. číslo: V-32. Oznámení od c. k. Českého zemského Presidia ze dne 22. 3. 1848.

Císařské nařízení č. 65/1873 ř. z., dané dne 13. 5. 1873.

Národní archiv, fond číslo 80. Sbíрка patentů, patent z 1. 6. 1816, katalog. číslo: 2340.

Národní archiv, fond číslo 80. Sbíрка patentů, patent z 11. 12. 1623, katalog. číslo: 260.

Národní archiv, fond číslo 80. Sbíрка patentů, patent z 13. 1. 1794, 8. 11. 1794, katalog. číslo: 2200, 2204.

Národní archiv, fond číslo 80. Sbíрка patentů, patent z 18. 2. 1746, katalog. číslo: 1235.

Národní archiv, fond číslo 80. Sbíрка patentů, patent z 19. 12. 1809, katalog. číslo: 2306.

Národní archiv, fond číslo 80. Sbíрка patentů, patent z 20. 2. 1811, katalog. číslo: 2317.

Národní archiv, fond číslo 80. Sbíрка patentů, patent z 22. 11. 1622, katalog. číslo: 251.

Národní archiv, fond číslo 80. Sbíрка patentů, patent z 29. 3. 1815, katalog. číslo: 2336.

Národní archiv, fond číslo 80. Sbíрка patentů, patent z 6. 6. 1759, katalog. číslo: 1593.

Národní archiv, fond číslo 80. Sbíрка patentů, patent z 8. 1. 1746, katalog. číslo: 1231.

Národní archiv, fond číslo 80. Sbíрка patentů, patent ze dne 24. 3. 1622, katalog. číslo: 246.

Národní archiv, fond číslo 80. Sbíрка patentů, patent ze dne 14. 12. 1620, katalog. číslo 229.

Národní archiv, fond číslo 80. Sbíрка patentů, patent ze dne 18. 2. 1622, katalog. číslo: 245.

Národní archiv. fond číslo 80. Sbíрка patentů, patent z 2. 6. 1848, katalog. číslo: 2397.

Národní archiv. fond číslo 80. Sbíрка patentů, Patent z 28. 3. 1848, katalog. číslo: 2394.

Zákon č 159/1875 ř. z. Zákon finanční na rok 1875, daný dne 26. 12. 1875.

Zákon č. 112/1877 ř.z. Zákon, jenž se týče železnic garancie používaných.

Zákon č. 35/1876 ř. z., jenž se týče vydávání zúročných obligací ze dne 18. 3. 1876.

Zákon č. 48/1874 ř.z., o zachovávání práv, příslušejícím majetníkům listů zástavních ze dne 24. 4. 1874.

Zákon č. 72/1862 ř. z., o dohlídce říšské rady ke státnímu dluhu, daný dne 13. 12. 1862.

Finanční politika v dobách krizí do konce 19. století

Abstrakt

Diplomová práce se zabývá finanční politikou v době krizí českého knížectví, království a českých zemí v rámci rakouské říše do konce 19. století. Porovnává zejména monetární a fiskální přístupy řešení nejvážnějších krizí způsobených válkami, nestabilitou či finančními problémy. Analyzuji vybrané krize v období Českého knížectví, Českého království konce 13. století, husitských válek, Velké kalady v rámci třicetileté války, sedmileté války, napoleonských válek, krize roku 1848 a dlouhé deprese, která začala krachem na Vídeňské burze roku 1873. Použitými metodami jsou zejména komparace, analýza a analogie. Výsledky zkoumání naznačují, že většina krizí byla způsobená nesprávnou finanční politikou. Navíc vládní přístupy k řešení fiskálních, monetárních a daňových problémů, které vznikly v průběhu všech krizí, zpravidla zhoršily situaci.

Finanční politika z hlediska fiskálního, monetárního a daňového do konce 19. století fungovala zpravidla procyklicky. Státní rozpočet byl zpravidla deficitní a netvořily se rezervy. Pokud se objevili osvícení politici, jejich plány pro stabilitu měny a financí často zmařila hrozba nové války a s ní spojené výdaje. V krizi naopak byla vláda náchylná k zavádění nových daní.

K tomu, aby byla krize zažehnána, bylo nutné obnovit stabilitu a důvěru k národní měně. Tento cíl byl dosažen pouze pomocí zásadních reforem v oblasti emise měny jako například zvýšením jakosti mincí, uvedením nového měnového systému či vytvořením nezávislého emitenta měny. Pokud navíc byly stabilizující reformy neúspěšné, nevyřešené dědictví prodělané krize zatěžovalo dlouhodobě stát. Bohužel, v časech míru a prosperity se stát zpravidla nepřipravil na krizové časy, které často v historii přicházely. Ale na krize lze také hledět jako na pobídky pro nové změny a reformy, které by jinak nenastaly.

Klíčová slova:

Krize, finanční politika, reformy

Financial policy in times of crises until 19th century

Abstract

This thesis focuses on financial policy during crises of the Bohemian Duchy, Kingdom of Bohemia, and Lands of the Bohemian Crown within The Austrian Empire until the 19th century. I will compare monetary and fiscal approaches to tackle the gravest crises caused by war, instability, or a financial breakdown. Therefore, in this thesis, I will analyse selected crises that took place in the Bohemian Duchy located in the Bohemian Kingdom at the end of the 13th century. I will focus on the Hussite wars, the great calada during the Thirty Years War, Napoleonic Wars, the Seven Years War, the Revolution of 1848, and the Long Depression, which started in 1873. The used methods are mainly comparison, analysis, and analogy. Results of the research indicate that an improper financial policy caused the majority of crises. Governmental approaches to solving fiscal, monetary and taxation problems were worsening the situation.

Financial policy concerning monetary, fiscal, and tax policy until the end of the 19th century was procyclical. If enlightened politicians appeared in an era of prosperity, their plans for reforms were generally dashed by war and need for new governmental expenditures. However, the government, especially during the crisis, was prone to introducing new taxes. The state was also centralising and implementing new protectionist regulations.

To successfully overcome a crisis, renewed stability and trust in the nation's currency was needed. This aim was accomplished by fundamental reforms of money emission such as increasing the quality of coins, introducing a new monetary system, or creating an independent emitter of money. If the reforms were not successful, the unsolved heritage of the last crisis burdened the state. In times of peace and prosperity, the state did not prepare for crises which were quite frequent during our history. However, crises were also incentives for new changes and reforms which otherwise would not have happened.

Klíčová slova:

Financial policy, crisis, reforms